

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ДАВНЬОЇ ТА НОВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Освітній рівень: II (магістр)

Освітня програма: Історія України

Спеціальність: 032 «Історія та
археологія»

**Відродження українського національного руху з II половини XVIII ст. до
середини XIX ст.**

Кваліфікаційна робота студента

Кропотко Кирила Олександровича

(підпис здобувача освіти)

Науковий керівник: д-р. іст. наук

професор Могильний Л.П.

(підпис наукового керівника)

«Рекомендовано до захисту на ЕК»

Завідувач кафедри давньої

та нової історії України

доктор історичних наук, проф.

Колесник В. Ф.

(підпис завідувача кафедри)

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

Вступ	3
Історіографія вивчення питання.	5
Розділ 1. Передумови зародження українського національного руху на українських територіях	7
1.1. Національно-визвольна війна Хмельницького, як передумова українського національного відродження	9
1.2. Боротьба Івана Мазепи за збереження автономії Гетьманщини	12
1.3. Постмазепинська доба – період значних обмежень автономних прав Гетьманщини	16
1.4. Ліквідація Гетьманщини та процес знищення української автономії	23
Висновки до розділу.	30
Розділ 2. Зародження українського національного руху на території Російської імперії та його характеристика	33
2.1. Діяльність таємних патріотичних гуртків	40
2.1.1. Новгород-Сіверський патріотичний гурток та місія Василя Капніста	41
2.1.2. Діяльність “ Попівської Академії ”	44
2.1.3 Діяльність Масонських лож на території Слобожанщини	45
2.1.4. Діяльність Кирило-Мефодіївського братства	49
Висновки до розділу 2.....	54
Розділ 3. Українське національне відродження на території Західноукраїнських земель	56
3.1. Греко-католицькі священники – провідна сила руху відродження на землях Західної України	60
3.2. Діяльність просвітницьких гуртків на території Західної України	64
3.3. Головна Руська Рада	67
Висновки до розділу 3	71
Висновок до роботи	73
Список використаних джерел	77

Вступ

Актуальність досліджуваної теми:

Період українського національного відродження є комплексним, багатокомпонентним явищем, котре є надзвичайно важливим і необхідним для розуміння подій, котрі відбувалися в політичному, соціальному і культурному житті українських земель впродовж кінця XVIII до середини XIX століть.

Національне відродження українських земель є ключовим питанням, котре допомагає нам зрозуміти основні національні, культурні, релігійні та інші процеси котрі відбувалися на момент формування української національної свідомості та ідентичності.

Варто також зазначити необхідність вивчення даного питання з метою фіксації і поширення історичного досвіду української нації, котра в ті часи розпочала активну фазу свого формування та ідентифікації. Необхідно зазначити, що цей процес котрий бере початок з середини XVIII століття, ми не можемо вважати повністю завершеним, адже процес відродження свідомої української нації бере свій початок саме після ліквідації інституту Гетьмана та намагання стерти українську ідентичність російським самодержавством. Процес національного відродження бере свій початок у другій половині XVIII століття, набуває розвитку впродовж XIX століття і досягає своєї кульмінації впродовж початку XX століття, коли відбувається фактичне політичне відродження української нації.

В даній роботі буде охоплено період національного відродження впродовж другої половини XVIII до середини XIX століття, з охопленням процесів котрі відбувалися в середині та кінці XVII століття для кращого розуміння історичного підґрунтя українського відродження, виокремлення історичних передумов та причин, котрі сприяли

поширенню даного явища. Дані хронологічні рамки обрані з урахуванням особливостей дослідження теми давньої та нової України, з метою дослідження саме даного історичного періоду, без охоплення подій котрі почали брати своє місце на початку ХХ століття.

Таким чином беручи до уваги усе вище сказане, варто зазначити, що актуальність цієї теми є надзвичайно високою по причині необхідності ґрунтовного вивчення та аналізу історичних подій під час відродження української національної ідеї та поширення українофільства.

В свою чергу варто зазначити, що ґрунтовне вивчення даного питання сприятиме активному використанню історичного досвіду в сучасній українській державі, що в свою чергу призведе до зміцнення позицій української нації в межах сучасної української держави, збільшенню розуміння проблеми українського національного відродження та використанню даного історичного досвіду в умовах сучасної української держави.

Мета досліджуваної теми: Необхідність звернення достатньої кількості уваги до проблеми вивчення процесу зародження українського національного руху, для використання накопиченого досвіду в межах сучасної української держави.

Об'єкт досліджуваної теми. Об'єктом досліджуваної теми в даному питанні є події, персоналії та процеси та характерні особливості котрі відбувалися в процесі зародження українського національного руху, на початку ХVІІІ століття і до середини ХІХ століття.

Завдання даної курсової роботи. Завданнями даної курсової роботи є наступні фактори:

- Виокремлення причин та передумов, котрі сприяли зародженню українського національного відродження у ХVІІІ столітті;

- Дослідження процесів на українських землях, що призвели до відродження української національної ідеї;
- Визначення основних політичних, економічних, соціальних та культурних процесів, котрі відбувалися в період становлення зародження українського національного відродження;
- Виокремлення провідних історичних постатей, котрі мали безпосередній вплив на формування відродження української національної ідеї;
- Визначення наслідків, котрі були спричинені появою українського національного відродження у період з XVIII до XIX століть;
- Визначення впливу котрий зумовило зародження українського національного руху на подальший розвиток українських земель;
- Визначення впливу культурних, соціальних та політичних подій, котрі впливали на наступний етап українського національно відродження у XX столітті;

Історіографія вивчення питання.

Історіографічні джерела грають надзвичайно важливу роль у вивченні питання зародження українського національного відродження. Дане питання довгий час вивчалось багатьма класиками української історичної думки. До групи таких дослідників ми можемо віднести Михайла Грушевського, Іван Крип'якевича, Дмитро Дорошенко та багато інших дослідників. Значний вклад у дослідження та періодизацію українського національного відродження також вніс відомий дослідник історії України Іван Лисяк-Рудницький, котрий зокрема в своїй праці Формування українського народу і нації виділяє три етапи формування українського національного відродження. Також на три етапи українське національне відродження було поділене дослідником Ф. Стеблієм, котрий займався здебільшого дослідження українського

національного відродження котре відбувалося на території підконтрольній Австро-угорській імперії. В своїй праці “Початки українського національного руху в Галичині” Ф. Стеблій виділяє наступні етапи українського національного відродження: наукова стадія, організаційна або просвітницька та політична. В свою чергу наукову стадію вчений також розділяє на два етапи, а саме кінець XVIII століття – 20-ті роки XIX століття та 30-40 роки XIX століття.

Говорячи про проблему дослідження українського національного відродження не можемо не згадати про дослідника котрий надзвичайно ретельно досліджував і розкривав дане питання, а саме – Сарбея Віталія Григоровича, в своїх чисельних працях дослідник ретельно описував і аналізував праці основних радянських та українських дослідників. Крім цього Віталій Григорович займався питаннями періодизації українського національного відродження і саме його праці становлять основу для вивчення і категоризації українського національного відродження, котре зароджувалося на думку дослідника саме на Наддніпрянщині.

Як зазначає в своїй статті “Дослідження В. Сарбеєм Проблеми Національного Відродження України ” Король А. І. зазначає, що під час побудови періодизації Сарбеєм були використані схеми В. Леніна, М. Грушевського, І. Лисяка-Рудницького, О. Пріцака, Дж. Решетара. Вже в 1992 р. В. Сарбей у контексті розгляду проблем формування української національної самосвідомості, запропонував такі етапи «загальноукраїнського національно-культурного відродження»: 1) дворянськошляхетський (з кінця XVIII до середини 40-х років XIX ст.): колискою українського національного відродження стала Слобожанщина та Лівобережжя після ліквідації там козацької автономії, охоплює Харків, Полтаву, Ніжин, досяг Перемишля, Львова, центрами поширення української національної самосвідомості також стали Москва та Санкт-Петербург; 2) різночинсько-народницький (від Кирило-

Мефодіївського братства): відбувається політизація національного руху, поширюється на Наддніпрянщину; 3) загальнонародний (з 1890-х років до 1917 р.) – заключний етап формування української національної самосвідомості, найвпливовіший регіон на цьому етапі – Східна Галичина з центром у Львові. Не можемо згадати про корифея української історичної думки – Михайла Грушевського, котрий також торкався дослідження українського відродження у своїх працях і зокрема виділяв три стадії відродження української нації, котрі за своїми концепціями також дещо збігаються з концепцією вже згаданого нами Івана Лисяка-Рудницького котрий в своїх роботах виділяв наступні етапи відродження українського національного руху. Лисяк-Рудницький виділяв наступні етапи: перший етап, котрий дослідник обмежував кінцем XVIII ст. до 40-х років XIX століття, в котрих провідну роль відігравали наслідники української козацької старшини на Лівобережній Україні та Слобожанщині, другий етап періодизації дослідник виділяв до майже до кінця 80-х років XIX століття, котрий характеризувався громадівським рухом характеризувався зародженням громадівського руху.

Розділ 1. Передумови зародження українського національного руху на українських територіях

Для того, щоб зрозуміти причину поширення відродження національного руху українськими землями спочатку ми маємо зрозуміти історичне підґрунтя котре активно формувалося впродовж століть до початку українського національного відродження. Як ми знаємо історик Дмитро Дорошенко у своїй праці ділив період відродження на три великі етапи, але для того ж щоб нам зрозуміти та дослідити історичні передумови котрі сприяли зародженню українського національного руху варто так само розділити періоди котрі передували відродженню.

Серед основних етапів, котрі передували зародженню українського національного руху буде розглянуто період Руїни, котра наступила після смерті Хмельницького і була першим етапом котрий започаткував погіршення політичного стану Гетьманщини. Серед передумов буде також розглянуто Мазепинську добу, а саме перші десятиліття XVIII століття, котрі ознаменувалися загостренням ситуації на українських землях Гетьманщини та період до кінця XVIII століття, котрий був часом занепаду і ліквідації Гетьманщини та інституту Гетьманства.

Саме ці етапи, котрі передували початку активної фази зародження українського відродження будуть розглянуті для поглиблення розуміння та виокремлення причин, котрі передували зародженню відродження. Серед основних факторів, котрі будуть розглянуті для формування причинно-наслідкового зв'язку у формуванні відродження на західних землях, буде розглянуто і досліджено період з другої половини XVIII століття, а саме з реформ Марії Терезії та занепаду та поділу Речі Посполитої внаслідок трьох її поділів у 1772, 1792 та 1795 роках.

В свою чергу саме цей період і ознаменувався зародженням українського національного відродження, котрий в наступні роки і століття пройшов декілька етапів. Ці періоди та історичні етапи української історії мали беззаперечний вплив на формування відродження українського національного руху, і детальний розгляд кожного із них допоможе нам виокремити певні передумови та причини, котрі допоможуть нам досягнути причинну базу явища українського відродження започаткованого в кінці XVIII століття та котрий продовжив свій розвиток у наступні десятиліття.

1.1. Національно-визвольна війна Хмельницького, як передумова українського національного відродження

Для того, щоб досягнути і зрозуміти причини, котрі викликали національне відродження українськими територіями, спершу варто детально зупинитися на кожному етапі, що передувало цьому беззаперечно важливому періоду для формування української нації та держави. А для того, щоб нам зрозуміти причини, котрі сприяли відродженню нам треба зазирнути у часи XVII століття, а саме роки після національно-визвольної війни Хмельницького. Як відомо, після смерті Хмельницького ситуація на землях козацької держави почала різко погіршуватися, і це було важким ударом для Гетьманщини, особливо беручи до уваги період неймовірних і надихаючих перемог впродовж національно-визвольної війни, котрі призвели до створення української козацької держави – Гетьманщини.

Вже після смерті Гетьмана у 1657 році політична ситуація у Гетьманщині погіршується, зростає соціальне напруження усередині козацтва та серед усіх соціальних верств населення, Московія продовжує тиснути і ігнорувати вимоги козаків, таким чином перед гетьманом котрий мав бути обраний після Хмельницького повставало величезне завдання, а саме: закріплення результатів національно-визвольної війни, зменшення напруги серед козацтва і фіксація успіхів досягнених в період війни впродовж 1648-1657 років.

Як відомо після смерті Хмельницького у році 1657 році до повноліття Юрія Хмельницького гетьманом було обрано Івана Виговського. Виговський прославився своєю перемогою в україно-московській війні котру розпочали московити після підписання в 1658 році Гадяцьких статей з Річчю Посполитою. На жаль Річ Посполита не збиралася виконувати зобов'язань даних Гетьману, проте, як відомо, це не зупинило Москву оголосити Виговського зрадником і розпочати

війну в котрій Виговський отримав блискавичну перемогу у 1659 році під Конотопом.

Кардинально ця перемога не змінила стану речей у козацькій державі, а певним чином навіть ще більше підштовхнула українську козацьку державу у прірву доби “Руїни”. Як відомо після підписання Андрусівського миру у 1667 році, землі колишньої Гетьманщини було розподілені між московитами і поляками, як результат перемир’я після довгої московсько-польської війни 1654-1667 років. Внаслідок підписання Андрусівського мирного договору відбувся перехід земель Правобережної України, без Києва під юрисдикцію Речі Посполитої, до того ж до Москви відходили землі Лівобережжя включно із Києвом на два роки. Проте фактично, можемо сказати, що Київ був переданий Московії у довговічне поневолення. Внаслідок цього відбулося зростання незадоволення української козацької шляхти, котра була вимушена шукати союзника у лиці Кримського ханства та Османської імперії, котрі були незадоволені підписанням Андрусівського перемир’я і планували розпочати активні дії як проти поляків так і проти московитів.

Формально після підписання Андрусівського миру Гетьманщина ще продовжувала існувати, проте ситуація на козацьких землях склалася надзвичайно важка, котра в свою чергу почала переростати в період руїни котру дуже влучно описав Володимир Антонович: «Наслідком цього настає правдиве руйнування краю, кожний стан суспільності тратить свої криваві добутки, а з ними разом свої надії, пропадає віра в добро, а з тим і енергія до опору, до обстоювання за своє. Уся південна сторона України без гіперболи обертається у справжню пустелю.» [1]

Проте звісно для того, щоб нам повністю сформувані враження від ситуації що склалася на українських землях наприкінці XVII століття недостатньо лише зазначити Андрусівський мирний договір, варто

також зазначити вічний мир 1686 року котрий остаточно мав на меті розділити і землі Гетьманщини між Річчю Посполитою та Російською імперією в свою чергу Київ остаточно відходив до Москви і Польща лишала свої спроби по захопленню Києва, коли до Польщі в свою відходили землі північної Київщини, а також землі Галичини та Волині. Взагалі варто зазначити, що ситуація котра складалася в останній третині XVII була надзвичайно нестабільною і складалася не на користь автономії Гетьманщини.

Єдиним виключенням із цього періоду ми можемо назвати більш вдалі переговори гетьмана Лівобережної України – Дем'яна Многогрішного, котрому вдалося в році 1669 закріпити за територією Війська Запорізького певну автономію в Глухівському договорі. Проте вже в наступних статтях, а саме Конотопських та Переяславських 1672 та 1674 років відповідно, та Решетилівських статтях Гетьмана Івана Скоропадського автономія українських земель Гетьманщини значно скорочувалася, вплив козацької старшини та Гетьмана навпаки ж зменшувався.

Проте в той же самий час вплив Московщини та російських порядків зростав. Як головний висновок до котрого ми можемо дійти внаслідок розглядання цього важливого історичного етапу, це те що поступово після чисельних успіхів української козацької держави, котра дійшла свого піку за правління Хмельницького відбувається поступове зниження та занепад автономії українських земель і як ми зможемо побачити дана криза буде лише поглиблюватися в наступних розглянутих періодах.

Таким чином ми підходимо до другого провідного етапу, котрий в результаті спричинив наступний етап погіршення політичного стану автономії українських земель, а саме період гетьманування Івана Мазепи, котрий ми детально розглянемо у наступному розділі.

1.2. Боротьба Івана Мазепи за збереження автономії Гетьманщини

Не дивлячись на той факт, що саме після складення Мазепою гетьманської булави відбулося кардинальне збільшення тиску на українські землі та погіршення загального стану речей в Гетьманщині, Мазепа є і залишається одним із найяскравіших символів боротьби за збереження автономії української козацької держави кінця XVII початку XVIII століття.

Не дивлячись на той факт, що Іван Мазепа був людиною великою людиною і трагічною одночасно. Це не змінювало того факту, що протягом всього свого гетьманування впродовж 1687 по 1709 роки він робив все можливе для того, щоб покращити стан на українських землях, пошматованих внаслідок невдалих подій минулих десятиліть. В даному випадку політичну стратегію Мазепи ми можемо віднести до окремих причин котрі призвели до значного погіршення політичної ситуації на українських землях Слобожанщини на початку XVIII століття.

Проте, варто наголосити значну увагу на тому факті, що не дивлячись на невдачу своєї політики, в котрій Мазепа орієнтувався на нечисельну козацьку старшину, та відкрите ігнорування Гетьманом широких мас населення, постать Мазепи є надзвичайно важливою у розгляді збереження автономії Гетьманщини. Звісно ж постать Мазепи завжди викликали дискусії серед представників історичної думки. Проте даний факт, ми можемо пояснити тим, що дослідження Мазепинського періоду можна умовно розділити на два табори. Де в перший табір можна віднести практично всіх представників радянських дослідників, котрі здебільшого применшували і старалися принизити історичну постать Мазепи, в той час як класичні дослідники української історії більш суб'єктивно розглядали постать Мазепи з урахуванням усіх

особливостей правління, котрі беззаперечно мали як позитивні так і негативні риси для української козацької держави.

Наприклад серед позитивних факторів, ми можемо назвати і відому меценатську справу котрою займався Мазепа, за його правління великої уваги приділяли будівництву нових церков, а також розвитку української наукової думки та культурної сфери в цілому. Також в своєму дослідженні О. Оглобин зазначає про значні успіхи котрих Мазепа досягнув у економічній сфері українського життя Гетьманщини, а також значний різних українських промислів. [23]

Для найбільш точного розуміння особливостей політики котру проводив Гетьман Мазепа, розглянути слова Володимира Антоновича, котрий так описував політичне бачення Мазепи: «Коли придивитися до його діяльності, то можна переконатися, що він був дуже щирим і гарячим патріотом, бо завжди дбав про повну автономію свого краю. Але, прямуючи до неї, він помилився у виборі шляху: він цілком не вважав на демократичні ідеали народної маси, не дбав про прихильність її, а силкувався привабити до себе старшину, щоб утворити міцний привілейований стан, який підпер би його у боротьбі з московським урядом. Він думав зорганізувати Україну на зразок сусідніх держав, а там скрізь, у Польщі, яка йому була найбільш знайома, в Угорщині, у Волощині і т. д., він бачив монарха й аристократію, що підпирає того монарха, а останній надає їй усякі привілеї, аби утримати її при собі. Отже, і Мазепа поставив собі за найголовнішу мету своєї діяльності витворити таку аристократію на Україні. Він був переконаний, що тільки тоді Україна здолає досягнути автономію, коли така аристократія витвориться.» [1 с. 155]

Як ми можемо зрозуміти з дослідження гетьманського шляху Мазепи, протягом усього свого політичного життя Гетьман орієнтувався саме на нечисельну козацьку

шляхту цілком і повністю ігноруючи запити простого люду. В свою чергу широкі верстви населення відкрито недолюбляли Мазепу за його відкриті стосунки з російським самодержавством, і також звісно ми не можемо не пригадати чисельні козацькі повстання, котрі гетьман Мазепа безжально придушував, яскравими прикладом такої політики ми можемо назвати повстання Палія 1702-1704 років в придушенні котрого брав участь гетьман. Проте, як ми розуміємо основну причину котра не дозволила Мазепі зберегти та розбудувати міцну українську автономію зіграла саме орієнтація на нечисельну козацьку старшину, та бажання Мазепи створити нечисельну козацьку еліту, на котру він зміг би спертися.

До прикладу О. Оглобин характеризував внутрішню політику Мазепи наступним чином: «Ця політика цілком виразно сприяла зростові козацької старшини, зміцненню її економічної бази й соціального становища й перетворенню її на зверхній стан Гетьманщини, а тим самим і на провідну верству в Козацько-Гетьманській державі.»

Саме цей фактор в результаті і не дозволив Мазепі досягти свого бачення українського державотворення, і як результат призвів до того, що політика і події, котрі відбулися на початку XVIII століття ще більше поглиблювали українську політичну кризу і збільшували політичну силу з котрою Російська імперія тисла на українські землі.

Також ми беззаперечно не можемо упустити, факт підписання Коломацьких статей Іваном Мазепою, котрі фактично робили з нього промосковського гетьмана. Проте така позиція була вигідна, адже перебуваючи прямо на виду у московського царського уряду, гетьман міг робити певні кроки по відновленню української автономії, котра поступово і систематично обмежувалася після смерті Богдана Хмельницького.

Успішністю політики Мазепи можна назвати його політичну хитрість, адже Мазепа вдало використовував своє становище та довіру Петра I, котра дозволяла йому довгий час залишатися за собою гетьманську булаву. Навіть не дивлячись на безліч доносів, котрі готувалися для передачі Петру I, Мазепу навіть не підозрювали у якихось зрадницьких діях. До речі цікавим фактом є те, що одного із донощиків, а саме Василя Кочубея – генерального писаря Війська Запорозького Мазепа стратив особисто. Проте не дивлячись на певну близькість до Петра I, це ніколи не відміняло факту, що Мазепа гаряче бажав відновлення більшої автономії для Гетьманщини.

Саме тому вже близько до завершення свого гетьманування, погляди та відношення Мазепи, щодо майбутнього Гетьманщини у почали радикально змінюватися, що ми чітко можемо простежувати у його виступі перед козаками у жовтні 1708 року, котрих Мазепа закликав перейти на свій бік, як раз перед переходом до табору короля Шведського Карла XII: “ Ми стоїмо тепер, браття, між двома проваллями, готовими нас пожерти, коли не виберемо шляху для себе надійного, щоб їх обминути. Воюючі між собою монархи, що зблизили театр війни до кордонів наших, до того розлючені один на одного, що підвладні їм народи терплять уже і ще перетерплять безодню лиха незмірного, а ми між ними є точка або ціль всього нещастя” [2].

Говорячи про закінчення періоду гетьманування гетьмана варто зазначити, що битва під Полтавою була кульмінацією Мазепи оскільки це був не стільки тільки Мазепинський програш, скільки це був програш всього українського народу, адже після цієї події російське самодержавство було переконане в тому, що Україну треба позбавити всіх автономних прав, котрих і так було критично мало.

Політика Московії і без того жорстка по відношенню до українського народу, почала погіршуватися ще більше, що призводило

до закріпачення селянства, позбавлення прав козацької старшини і поступове і критичне обмеження українських прав на автономію.

Звісно після поразки у Полтавській битві, справу Мазепи певним чином продовжив Пилип Орлик, котрий найбільш відомий для нас по запровадженню першої конституції. На жаль, намагання Орлика були приречені на поразку, адже царський уряд жодним чином більше не хотів чути нічого ані про збереження прав та вольностей козацької держави, ні тим більше про жодну можливість збільшення автономії України. Таким чином, починається останній етап Гетьманщини, котрий був завершений у 1764 році повним знищенням Гетьманщини і запровадженням другої Малоросійської колегії, вплив котрої ми більш детально будемо розглядати у нашому наступному розділі.

1.3. Постмазепинська доба – період значних обмежень автономних прав Гетьманщини

Постмазепинська доба котра закінчилася перемогою московських військ під Полтавою ознаменувалася лише одним – збільшенням тиску на українську автономію у всіх сферах життя населення, поглибленням кризи Гетьманщини та поступове поглинання українських територій новоутвореною Російською імперією.

На жаль, благородна спроба Мазепи поновити автономність України, скориставшись моментом для завдання удару Петру I, не ознаменувалася успіхом, і те, що мало би стати порятунком українських земель, стало причиною ще більшого їх поневолення та збільшення тиску на усі без виключення стани населення Гетьманщини, починаючи від селян і закінчуючи козацькою старшиною. Для того, щоб пояснити усю важкість, трагічність і безвихідність ситуації, котра була спричинена невдачею Мазепи, ми можемо навести у приклад одну із найтрагічніших подій у період Нової Історії України, а саме –

зруйнування гетьманської столиці періоду Мазепи – міста Батурина. Ця подія є ще одним доказом кровожерливого бажання російської імперії до геноциду українського народу по причині боротьби та спротиву народу України з російським загарбником.

Варто, зазначити, що самодержавець Петро I дізнавшись про зраду Мазепи, одразу ж видав приказ до командувача тогочасними російським військами Меншикова про знищення Мазепинської столиці Гетьманщини – міста Батурина.

Надзвичайно детально описував події котрі сталися у Батурині того злощасного дня у своїй праці-монографії про Мазепу Микола Костомаров. Те що відбувалося у місті у той час дослідник описував наступним чином: “ О 6-й годині наступного ранку Меншиков учинив приступ і наказав винищувати в замку всіх без розбору, не виключаючи й малят, але залишати в живих начальників, щоб потім їх-скарати. Усе майно батуринців від початку було віддане солдатам, тільки гармати повинні були перейти в казенне майно. За дві години все було скінчене: гетьманський палац, служби й двори старшин – усе було перетворене на попіл. Усе живе було винищене. Кенігсена взяли в полон жорстоко зраним; Чечель втік, але його спіймали в ближньому селі козаки і припровадили до Меншикова”. [3]

Звісно, це був не єдиний епізод котрий показує нам надзвичайну кровожерливість тогочасної Московщини, проте саме епізод із зруйнуванням Батурина дає нам змогу зрозуміти усю трагічність періоду в котрий вступала українська державність у той час.

Врешті решт після перемоги над об'єднаним військом Карла XII і Мазепи Московщина нарешті отримала можливість, почати нав'язувати нову імперську політику на ослаблену Гетьманщину і впродовж перших років відбуваються активні дії, котрими російське самодержавство

насильницьким чином прив'язувала Гетьманщину до себе. Петро I все більше почав втручатися у внутрішні справи Гетьманщини, тим самим позбавляючи козацтво тих прав, котрі були доступні для них за гетьманування Мазепи. Хоча варто і зазначити, що перші десятиліття XVIII століття, не дивлячись на перехід Мазепи на сторону Карла XII російське самодержавство, на диво, продовжувало зберігати принаймні видиму автономію Гетьманщини. Тобто при беззаперечному факті збільшення тиску на українські землі і політичне керівництво Гетьманщини, російське самодержавство не знищувало повністю автономії козацької держави.

Як ми розуміємо, не зважаючи, на вищезазначені події Гетьманщина продовжувала жити і це беззаперечно було єдиним позитивним фактом, котрий можна було б виділити в ті смутні часи. В підсумку, найкраще охарактеризувати особливості політичної ситуації в Гетьманщині в першій половині XVIII століття можна наступною цитатою: “ В цілому політичний курс російського керівництва щодо України в першому двадцятиріччі XVIII ст. можна класифікувати як перехідний, за якого продовжували існувати старі «московські» підходи, але дедалі більшого поширення набували нові — «імперські». ” [4]

Таким чином підсумовуючи усе вище сказане ми можемо дійти до висновку, що поразка Мазепи, зіграла ключову роль в більшому обмеженні прав Гетьманщини в перші роки після тих подій. Варто зазначити, що тиск відбувався навіть в економічному плані оскільки, якщо козацька держава під час та до панування Мазепи здебільшого могла орієнтуватися на західний ринок, то при введені спеціальних указів, що забороняли вивіз певних товарів на захід, Московщина таким чином навіть позбавляла Гетьманщину вибору в тому з ким торгувати, що призводило до ще більшої орієнтації саме на Московщину.

Одним із Гетьманів котрий був обраний після поразки Мазепи був Іван Скоропадський. Скоропадський в свою чергу хотів хоча би частково відновити деякі автономні права, котрими Гетьманщина володіла до поразки під Полтавою. Звісно, очікувано, цар відкинув більшість важливих пунктів, котрі були запропоновані Скоропадським у так званих Решетилівських статтях.

Варто зазначити, що згідно із Решетилівськими статтями значно збільшувалася кількість московських залог на місцях, столиця переносилася до Глухова, щоб царському уряду було легше контролювати і без того повністю контрольованого гетьмана, для всіх важливих процесів котрі відбувалися всередині Гетьманщини, і також варто зазначити ще й той факт, що цар надавав власних представників котрі б мусили контролювати кожен крок вищого керівництва Гетьманщини. До прикладу можемо назвати таку посаду як міністр-резидент. Ця посада створювалася спеціально для того, щоб царському уряду було ще легше контролювати політичну діяльність Гетьмана і ще більше збільшувати контроль Російської імперії над територією лівобережної України.

Таким чином в початок XVIII століття Гетьманщина входила у розчавленому стані, адже присутність московитів в порівнянні з роками правління Мазепи була збільшена в рази, і, на жаль, це був лише початок урізання та відбирання прав та свобод Гетьманщини. Вже в році 1722 царським урядом був прийнятий наступний крок призваний до ще більшого поглинання українських земель Гетьманщини.

Як ми знаємо того року було створено так звану першу малоросійську колегію. Колегія була органом управління Гетьманщиною, котрий був створений, як перехідний, для того, щоб в майбутньому інтеграція і поглинання українських земель відбулося максимально швидко для Російської імперії. Новоутворений політичний

орган практично ліквідував посаду Гетьмана і починав ліквідацію козацької старшини. Ми бачимо, що малоросійська колегія була покликана не тільки на урізання прав українського народу, але ще й на викачування усіх можливих ресурсів з земель Гетьманщини. Цей так званий політичний орган мав на меті ще більшу узурпацію українських прав, котрі кров'ю досягалися впродовж національно-визвольної війни Хмельницького, а також плавно підводив територію Гетьманщини до поглинання її так званою Російською імперією, що в свою чергу і сталося після ліквідації автономії Гетьманщини. Для більшого розуміння впливу першої малоросійської колегії варто процитувати Михайла Грушевського котрий так відзивався про створення цього політичного органу впливу: «Цар у 1722 році приготував новий удар українській автономії. При гетьмані поставлена була рада, так звана “малоросійська колегія”, з шести великоросійських старших офіцерів, з тих гарнізонів (залог), що стояли на Україні з бригадиром Вельяміновим у головах. Ся колегія мала пильнувати суддів і приймати скарги на всякі суди та уряди українські — навіть на найвищий військовий суд і військову (гетьманську) канцелярію. Мала наглядати, щоб від старшини не були кривди і тісноти козакам і посполитим, і за порозуміння з гетьманом робити против того всякі заходи. Мала стежити за гетьманською канцелярією і всяким писанням, що туди входять і звідти виходять. Мала пильнувати всяких доходів українських, приймати їх від війтів і урядників і видавати на військові і всякі інші потреби. Але про всякі непорядки мала доносити просто сенатові. Таке небувале розпорядження цар Петро у своїм указі пояснював непорядками гетьманськими в канцелярії і в суді, і в зборі доходів, і старшинськими кривдами: що у козаків і посполитих землі забирають, в кріпацтво повертають.» [5]

Проте варто також відзначити, що не дивлячись на певну вигоду для росіян у створенні подібного органу державної влади вже у році 1727 коли відносини між імперією та Туреччиною погіршилися, і постала загроза військових дій і початку нової війни, росіяни зрозуміли, що цієї війни їм не виграти без підтримки козаків і ресурсів, котрі Гетьманщина мала у своєму розпорядженні. Саме тому намагаючись заручитися підтримкою козаків було прийняте рішення про згортання діяльності Малоросійської колегії в Україні.

Михайло Грушевський в ілюстрованій Історії України так пояснював знищення Малоросійської колегії: «Тим більше що заносилося на нову війну з Туреччиною, військо козацьке потрібне було для війни, а разом побоювалися петербурські правителі, щоб українська старшина, розгнівана всім попереднім, не задумала вчинити якогось бунту. Через те Катерина з Меншиковим збиралися дозволити вибрати гетьмана, скасувати колегію— повернути давні порядки в управі і скинути новозаведені податки.» [5]

В свою чергу козакам також знову дозволялося самостійно обирати гетьмана, що призвело до того що в році 1727 гетьманом українських земель було обрано Данила Апостола. В своїй політиці новообраний Гетьман був таким самим заручником російського самодержавства яким був і Мазепа. Проте все таки варто зазначити, що період правління Апостола позначився певною відлигою в правах української автономії, причиною до покращення ситуації ми можемо назвати “Рішительні Пункти”, котрі певною мірою сприяли відновленню певних автономних прав Гетьманщини, хоча звісно ж російський вплив нікуди не пропав, а дещо ослабнув, якщо порівнювати його з часами правління Петра I.

До прикладу, як ми вже зрозуміли в Гетьманщині відновлювалося право на вибір Гетьмана, проте затвердження Гетьмана, так само як і генеральної старшини відбувалося лише за затвердження царської влади, Таким чином ми можемо прийти до висновку, що українські землі

Лівобережжя де факто відновлювали певні автономні права, проте в той самий час російське самодержавство продовжувало дуже міцно тримати українські землі в сфері свого політичного контролю. Ми бачимо, що хоча і політика російського царату відносно пом'якшилася, проте все одно, не було навіть жодної мови про те, щоб надати Українській території повні автономні права, адже в такому разі це могло б призвести до наслідків, котрих Росія намагалася уникнути усіма способами, а саме повний вихід Гетьманщини з під російського контролю.

Для того, щоб підбити підсумки правління Данила Апостола і перейти до останнього ключового етапу Гетьманщини часів правління Кирила Розумовського, можемо знову вдатися до цитування думки Грушевського, котрий так характеризував політику, котру проводив Данило Апостол: « Апостол скоро вмер (в січні 1734 р.). Була то як на ті тяжкі часи Теж не мала утрата для України. Без сумніву, він щиро бажав добра своїй Україні і вмів працювати для того добра. Коли його політика похила і покірна може вражати неприємно, то треба пам'ятати, як трудно було здобутися йому на яку небудь твердшу політику маючи наоколо себе нові покоління українського громадянства, виховані в московській школі, зневірені в можливості не то що боротьби, а й просто якогось гідного повождення. Призвичаєні запобігати перед усім московської ласки,—та всяких пройдисвітів, ні з чим не звязаних з українським народом і Україною, що з ласки царських близьких позасідали на різних визначних урядах і не мали перед собою иньшої мети, як збогаченне своє і своєї сім'ї.» [5]

Таким чином, як ми бачимо наступні спроби якось покращити становище українських земель, котре ставало дедалі складніше не закінчувалися успіхом. Російське самодержавство не зважаючи на факт того, хто саме перебував при владі у хто тримав владу, продовжували послідовно і поступово стирати українську козацьку автономію з лиця землі. Практично все XVIII століття окрім другої половини століття

автономія українська, її населення та культура, мова та церква страждали від поневолення московським черевиком самодержавства, котрий невблаганно перекривав доступ українським землям до такої необхідної свободи та автономії. Таким чином ми підійшли до кінцевого етапу існування автономії української козацької держави, котра започаткувалася періодом правління останнього гетьмана України Кирила Розумовського – останнього Гетьмана українських земель, людини котра зробила беззаперечно багато для поширення української культури та популяризації всього українського. Проте, варто зазначити, що політичний курс котрий був обраний Розумовським, на жаль, зазнав невдачі, що в кінцевому випадку і призвело до завершення автономної доби в історії Гетьманщини, котру ми детально розглянемо у розділі про остаточну ліквідацію Гетьманщини.

1.4. Ліквідація Гетьманщини та процес знищення української автономії.

Гетьманування Кирила Розумовського в Україні було часом спокою для Гетьманщини адже гетьман користувався чималою популярністю у тодішньої російської цариці Єлизавета. Тодішня Московська очільниця була відома тим, що за часу свого керування Московщиною відбулося тоді певна відлига з приводу ставлення московитів до української автономії. Цим фактом дуже влучно скористалася козацька старшина, котра намагалася повернути старі порядки і відновити інститут гетьманства. Як зазначав Грушевський: «Прихильний настрій цариці до української справи, розуміється, був звісний старшині, і сі обопільні заяви прихильности і довіря приготовляли ґрунт для нового напрямку української політики. Запевнені в приязнім настрою цариці, генеральні старшини й полковники подали їй прошенне, аби дозволила вибрати гетьмана, і цариця заявила свою прихильність сій справі та веліла прислати за сим парадну депутацію до столиці при нагоді шлюбу

наслідника Петра (з будучою царицею Катериною II). Коли ся депутація прибула, їй показана була велика честь, а на предложене прошенне про вибір нового гетьмана обіцяна прихильна відповідь. Справу протягано тому, що чоловік призначений правительством на гетьманство ще не був готовий. Був то молодший брат Олексія Розумовського Кирило.» [5]

Ось таким чином описував події котрі передували обранню Кирила на посаду гетьмана. Тобто можемо дійти висновку, що події всередині верхівках московських склалися на користь до відновлення певної української автономії та прав, котрі зазнавали значних утисків в часи Петра I та першої малоросійської колегії. Не дивлячись на той факт, що подія відновлення інституту гетьманства була надзвичайно радісною і обнадійливою подією, проте саму фігуру Розумовського описували як людину чужу до України, пов'язану більше з Петербурзькою панівною верхівкою.

Для того, щоб більш детально зрозуміти порядки котрі наводив Розумовський на території Гетьманщини, варто поглянути на його внутрішню та зовнішні політики, котрі звісно ж погоджувалися також із тодішнім царським урядом. Внутрішня політика котру проводив гетьман характеризувалася певним покращенням стану козацької старшини, котра отримувала значні привілеї, відбувалося покращення у сфері культурного життя оскільки все українське ставало в моді через прихильність московської очільниці особисто до Розумовського та як результат і до української культури, проте звісно ж маємо не забувати що саме за правління Розумовського була запроваджена заборона про перехід селян між поміщиками, що було одним із істотних кроків до впровадження кріпацтва на українських землях, було також скасовано митний кордон між землями Гетьманщини і російськими землями, що звісно ж було на руку росіянам не лише з економічної точки зору, але ще

й по причині ще більшого прив'язування українських земель до росії та зросійщення українського населення.

Серед основних моментів зовнішньої політики ми можемо назвати намагання гетьмана Розумовського створити автономію Гетьманщини на зразок західноєвропейських країн, також спроби до відновлення відносин з росією зразка зв'язків часів Хмельницького, а також домігся того, що козацька старшина могла здобувати вищу освіту в країнах західної Європи. Звісно ж за такого жорсткого контролю під котрим перебували українські землі про розвиток дійсно важливих факторів зовнішньої політики не могли бути й мови. Російська імперія тримала українську автономію під дуже тісним контролем, що не давало змоги здійснювати радикальні зміни у сфері зовнішніх зв'язків Гетьманщини. Внутрішню політику Розумовського котру він провадив на українських землях ми можемо охарактеризувати наступними наслідками. По-перше саме за часів гетьманування Розумовського відбулося обмеження переходу селян від одного поміщика до іншого, що призводило до активізації закріпачення українських селян на землях Гетьманщини.

В той же час Розумовський, як свого часу Мазепа старався опиратися на підтримку козацької старшини, що в свою чергу не робило його надто популярним серед поширених верств населення, котрими до прикладу були селяни. Старшина в свою чергу отримувала закріплення за собою великих земельних наділів, а також могла користуватися працею селян. Ще одним негативним наслідком стала ліквідація митних кордонів між українськими землями і московщиною. Звісно ж ліквідація цього кордону була спричинена намаганнями Москви збільшити ще більше не тільки політичну але й економічну залежність українських земель, щоб потім своєчасно використати це у своїх окупаційних цілях, за часів знищення автономії Гетьманщини, а також ліквідації Запорізької Січі у 1775 році. Серед позитивних моментів правління Розумовського

ми можемо назвати його велику увагу до культурного та освітнього життя в Україні. До прикладу саме Розумовський подав клопотання про те щоб створити у колишній козацькій столиці Батурині – університету на європейський манер. Проте, ця ініціатива була зарубана ще в корені російською самодержавицею Єкатериною, котра заборонила створення подібного освітнього закладу на українських землях, а також виступала категорично проти того, щоб перетворити Києво-Могилянську академію у світській університет, тим самим обмеживши доступ до освіти ширшим верствам населення.

Таким чином, коротко ми можемо охарактеризувати політику Розумовського наступним чином: в своїй внутрішній політиці Гетьман орієнтувався здебільшого на козацьку старшину, за його гетьманування значних утисків почало зазнавати українське селянство, що згодом призвело до повного закріпачення. Проте серед беззаперечних позитивних досягнень ми можемо виділити те, що гетьману Кирилу Розумовському вдавалося досягати значних успіхів культурній та освітній сферах української автономії. Проте в той самий час зовнішня політика практично не розвивалася і перебувала під повним і тотальним контролем російського самодержавства. Варто зазначити, що навіть ці обмежені автономні права українських земель були повністю скасовані з приходом цариці Єкатерины II, котра одразу після свого вступу на престол вирішила покінчити з Гетьманством і навіки забрати українську автономію з земель Гетьманщини.

Як зазначав Михайло Грушевський: «Скасування гетьманського і всього українського устрою було рішене новим правительством Катерини II від самого початку. Вступаючи на царство по короткім панованню свого чоловіка (1762 р.) вона в своїй інструкції сенатови поставила своїм завданням заведення одного устрою і права у всіх краях, які мали ще свої закони і свій устрій— на Україні, в балтійських

провінціях і Фінляндії. Вважала потрібним вести до того „аби вік і імя гетьманів счезало, а не тільки щоб яка небудь персона була визначена на сей уряд.» [5]

Проте як ми знаємо гетьман Розумовський завжди був знатний у Московщині, як людина котрій можна довіряти і лояльний до царського уряду Росії, і саме по цій причині Єкатерина і зволикала з тим, щоб повністю ліквідувати посаду гетьмана. Проте, як ми знаємо невдовзі Кирило Розумовський самостійно склав з себе повноваження українського гетьмана, і причиною такої ситуації послугувало декілька подій. По-перше козацька старшина планувала подати на розгляд до цариці петицію, в якій старшина просила розглянути можливість того, щоб за родом Розумовських закріплювалася гетьманська булава, а другою ж причиною був донос про непорядки на українських землях радника Розумовського Теплова, що остаточно затвердило думку в царських умах про те, що з Гетьманством прийшов час покінчити. Як результат, Розумовський склав із себе повноваження Гетьмана, отримав величезні маєтності та землі, а також пенсію надзвичайно велику для того часу у 60 тисяч рублів. [5]

Таким чином і закінчується панування останнього українського гетьмана Розумовського. В свою чергу управління українським територіями передавалося в руки наступної Малоросійської колегії, одну з основних ролей в якій відводилося графу Рум'янцеву, котрий був відомий своїми надзвичайно жорстокими методами управління.

«В своїй інструкції цариця вказувала на різні сторони українського життя, на котрі Румянцев мав звернути особливу увагу. Поручалося йому зробити перепис України, щоб вияснити її заможність і привести до того, аби з неї російська казна (скарб) мала безпосередні доходи. Показувалися різні неприємні правительству прикмети українського устрою, і особливо—що повного закріпощення

селян на Україні не було, а селяне могли перехопити від одного пана до другого; таку свободу, незнану вже давно в Московщині, цариця не вважала можливим терпіти на Україні, тому наказувала Румянцеву зробити їй край. Найбільше ж уважати веліла на українську «внутрішню ненависть» против великоросійського народу, особливо серед старшини— наказувала дуже стежити за нею та всякими способами розвивати довіре і прихильність до російського правительства серед простого народу, щоб старшина не могла на нїм опертися. Для сього наказувала вести діло так, щоб народови представляти користь від нових порядків— що вони визволяють нарід від кривд старшинських та панських і під московським правлінням йому буде краще як під гетьманським.» [5].

Проте, на жаль, страждання української автономії не завершувалися ані скасуванням гетьманства, ані новими утисками зі сторони Рум'янцева та новоутвореної колегії, адже напевно одним із найболючіших ударів для українських земель в кінці XVIII століття стало зруйнування Запорізької Січі у році 1775. Варто зазначити, що із невід'ємною від росіян підступністю відбулася дана подія. Не дивлячись на той факт, що саме запорожці допомогли росіянам перемогти Туреччину у війні 1768- 1774 років, Єкатеріна в своєму маніфесті від 14 серпня 1775 року проголошувала про те, що серце українського козацтва має бути зруйноване, і взагалі розпочинався із слів обурення адже козаки мали на меті побудувати на Січі власне незалежне життя. Сам маніфест містив наступні слова: «запорізькі козаки поступово завели власні звичаї, особливий і химерний для роду людського спосіб правління, перетворивши своє товариство на політичне сонмище, встановили у себе непорушний закон, геть забувши про свою отчину, намірившись уже назавжди залишитись у Січі зі своєї власної волі.» [6].

Тобто ми розуміємо, що сама думка про те, що на українських землях лишалася така впливова сила як запорожці, була нестерпною для російського самодержавства, і саме тому вже незабаром російські війська на чолі з Петром Текелем оточили і повністю зруйнували Січ. Трагічність ситуації полягає ще й в тому, що на той час на січі перебувало всього лише пару тисяч осіб, котрих очолював Петро Калнишевський. Розуміючи, усю безвихідь ситуації козаки склали зброю після чого росіяни зрівняли Січ із землею, козацьку старшину було засуджено до каторги, а Калнишевського ув'язнено у Соловецькому монастирі.

На цьому звісно ж історія козаків не закінчується, проте саме руйнування Січі ми можемо взяти за останню подію котра завершала етап часткової автономії українських земель Гетьманщини під керівництвом Московщини і ознаменувалася повною зміною політичного курсу Росію щодо України з подальшим поглинанням українських земель та руйнації української культури, мови та невдалої спроби, щодо асиміляції українців за допомогою варварських московських методів.

Висновки до розділу

Українські землі протягом XVII – XVIII століть пройшли кардинальні зміни в своєму політичному, економічному, соціальному і навіть культурному житті. В середині XVII століття українські землі під проводом Богдана Хмельницького та розпочатої визвольної війни призвели до того, що український народ отримав ковток такої необхідної свободи, що призвело до зменшення гніту Речі Посполитої та Московії та утворенню нової держави – Гетьманщини. На жаль, цей вдалий період і досягнені успіхи не вдалося закріпити наступникам Хмельницького, що в свою чергу призвело до того, що українські землі тільки отримавши певну свободу, знову були обмежені в ній. Другу половину XVII століття ми можемо назвати періодом активної боротьби між Річчю Посполитою та Московщиною над отриманням контролю над українськими територіями, що також підкріплювалося відсутністю політичного лідерства на політичній арені Гетьманщини, що в свою чергу призводить до поділу українських земель між Польщею та Московщиною та початку періоду “Руїни” на українських землях.

Внаслідок цього Гетьманщина практично зникає з міжнародної державної арени, і лишається у вигляді Лівобережної України, котра перебуваючи у складі Московщини зберігала певну автономію, проте як ми знаємо автономія Гетьманщини постійно зазнавала все більших утисків, а найбільше ми можемо це прослідкувати по чисельним гетьманським статтям, котрі підписувалися багатьма лівобережними Гетьманами впродовж доби після смерті Хмельницького. Проте, як вже було зазначено ці документи були покликані не стільки до розширення скільки до звуження автономних українських прав. Особливо яскраво ми

можемо простежити дану особливість, якщо проглянемо на Переяславські статті гетьмана Юрія Хмельницького підписані у 1659 році, Батуринські та Московські статті підписані гетьманом Іваном Брюховецьким у 1663 та 1665 році відповідно, Конотопські статті Івана Самойловича 1672 року і не можемо не згадати про Решетилівські статті гетьмана Івана Скоропадського 1709 року, і як зазначав дослідник Яковлів: «це вже не була форма двостороннього договору між рівними сторонами, що виявляли свою волю в статтях та в стверджуючих статті формулах, як то ми бачили в попередніх договорах, починаючи з договору 1654 р.» [7]

Усі ці договори об'єднував той факт, що вони поступово призводили до того, що автономія Лівобережної України поступово зменшувалася, що в кінцевому випадку призвело до узурпації усіх українських земель Лівобережної України. Вже в кінці XVIII століття землі Лівобережної України були поділені на намісництва: Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське, а землі Слобожанщини також входили до Харківського намісництва. Селянство, котре становило більшу частину населення тогочасної України піддавалося закріпаченню і було юридично затверджено указом виданим Єкатериною II 14 травня 1783 року, також через ліквідацію Запорізької Січі, на Гетьманщині козацтво розформувалося і утворювалися так звані карабінерські полки.

Варто зазначити, що якась частина козаків втекла під протекцію до Турецького султана, а певна частина перейшла за Дунай, де і була утворена так звана Задунайська Січ, чим самим руйнувалися самі початки зародження української незалежності. Протягом описаного періоду царський уряд в своїй політиці робив усе можливе для того зменшувати і знищувати українську автономію. Росіяни та їх очільники використовували усі наявні методи і свій політичний вплив на міжнародній арені задля того аби послаблювати керівництво

Гетьманщини і вносити розбрат між політичним керівництвом Гетьманщини, що ми могли спостерігати протягом того часу коли гетьманом правобережжя був Тетеря, а на лівому березі очільником був Брюховецький. Підсумовуючи все вище сказане, можна із певністю сказати, що українські землі котрі перебували під російським пануванням перебували у жахливому становищі в кожній сфері життя. Проте, саме факт такої надважкої ситуації, котра склалася на українських землях і стало причиною до проблесків українського національного відродження, котре бере свої початки саме з кінця XVIII перших десятиліть XIX століть. Варто зазначити, що саме політика котру проводило російське самодержавство з періоду другої половини XVII століття по період кінця XVIII століття і був одним із найвизначніших поштовхів, котрі так сильно вплинули на зародження українського руху, котрий був розчавлений російським самодержавством. Українські землі, котрі перебували у російському полоні використовувалися Російською імперією у своїх цілях. Як ми могли побачити по подіях котрі відбувалися українським землям іноді поверталися певні права, а потім забиралися знову і певне “відновлення” автономних українських прав, було лише тимчасове і при всьому російська влада ні в якому разі не бажала покращення стану українських земель колишньої Гетьманщини. Влада Московщини маніпулювала бажанням українців до відновлення своєї свободи і дуже вдало користувалася цим у досягненні своїх імперських цілей. Проте саме цей факт і дана характеристика котра складалася на українських землях впродовж даного часового проміжку, а саме в період з другої половини XVII і фактично до кінця XVIII століття і було фактором, котрий дав поштовах до подій національного відродження, котре бере свої початки на території української Наддніпрянщини саме в кінці XVIII століття.

Розділ 2. Зародження українського національного руху на території Російської імперії та його характеристика

Українське національне відродження бере свої початки на території українських земель підконтрольних російській імперії у надзвичайно важкому стані. Колишня колись автономна територія Гетьманщини страждала і зазнавала утисків у всіх сферах життя населення. На українських землях практично не було такої сфери куди б не дотягнулася рука російського самодержавства. В своїй політиці царська влада намагалася знищити всі признаки культурної ідентичності українців, придушити в українцях волю до власної автономії, а також максимально асимілювати українців для того, щоб вони стали невід'ємною частиною імперії Московської. Проте, не дивлячись на всі намагання і певні криваві успіхи в руйнуванні української ідентичності, українство продовжувало існувати не дивлячись на всі спроби московитів його знищити.

До прикладу, як зазначає у своїй праці Віталій Григорович Сарбей: «Знищення російським царизмом наприкінці XVIII ст. Української державності на Лівобережжі та Слобожанщині супроводжувалося русифікацією корінного населення. Царські адміністратори вигнали українську мову з імперських установ і навчальних закладів усіх ланок освіти. Переважна більшість українського панства, серед нього і те, що донедавна належало до козацького стану та обіймало старшинські посади в автономному адміністративно-управлінському апараті України, одержали звання російських дворян (такими імперські власті визнали майже 25 тис. шляхетських родин колишньої Гетьманщини). Діставши підтвердження прав на володіння маєтками і кріпацькими душами, вони пішли прислужувати царським властям у губерніях і повітах. “Заради користі, заради чинів, вони відреклися від рідних братів”, – так затаврувала цих зрадників народних інтересів народна дума.» [8]

Ось таким чином повело себе представництво козацької

старшини, котре ще до недавнього часу всіма фібрами своєї душі вболівало за українську автономію. Зараз же як ми бачимо певні представники українського козацтва не нехтували тим, щоб користатися царською милістю. Характерним є й той факт, що українська мова також зазнавала значних утисків, варто зазначити, що рідною українською мовою люди спілкувалися переважно в селах, в той час як міста активно русифіковувались і переходили на російську. Національна ж мова зазнавала не тільки переслідувань зі сторони царського уряду і московитів. Найжахливішим був той факт, що самі представники колишньої козацької старшини, котрі ставали представниками царської влади немало насміхалися над мовою, тим самим ще більш активно поглиблюючи кризу, котра відбувалася на українських землях. Проте, доповнюючи згаданий факт, не менш важливим буде згадати про те, що знаходилися в українських вищих колах і такі представники котрі не піддалися на зросійщення і продовжували нести в своїх думках пам'ять про своїх предків і їхню козацьку славу.

Як ми розуміємо українське національне відродження бере свій початок в більшості своїй саме на території Лівобережжя, по тій причині, що саме територія лівобережної України протягом більшої частини XVII та другої половини XVIII століття була місцем де формувалася і жила українська автономія. Проте, як ми знаємо політика Московщині спрямована на зменшення та ліквідацію української незалежності призвела до того, що вже у кінці XVIII століття українські землі спочатку позбулися і свого гетьмана, що призвело до формування органів управління у вигляді другої Малоросійської колегії, котра мала на своїй меті повне поглинання українських земель, а також поступове включення їх до складу Російської імперії. Ця політика узурпації українських земель Російською імперією не передбачала будь-яких, хоча б найменших прав, котрі Гетьманщина мала впродовж майже двох

століть.

Початок XVIII століття дуже влучно описав у своїй праці Грушевський котрий так описував ситуацію на розвалинах української автономії Гетьманщини: «Хоч українське панство знаходило різні добрі сторони в нових кріпацьких та чиновницьких порядках, заведених правительством, і з усеї сили вислужувало ся перед новими властями, проте серед вищих верств українського громадянства - серед потомків козацької старшини й духовенства, неважаючи на все їх вольне і невольне зросийщенне, не вигасала любов до українського життя, мови, історії—певний український патріотизм. З жалем згадували колишню славу козацьку, незалежність українську, автономію Гетьманщини, нарікали на відобранне старих прав і порядків. Звичайно се невдоволенне таїли, вважаючи безнадійним всякий протест і боротьбу.» [5] (Грушевський ілюстрована Історія України).

Таким чином і підходимо ми до дослідження українського національного відродження, що мало спочатку характер ностальгичний, адже козацька старшина сумуючи за порядками котрі були на українських землях Гетьманщини не давали спокою козацькій старшині, що і послугувало до розвитку національного відродження, котре набувало активного поширення на українських територіях.

Як зазначав в своїй праці Іван Лисяк-Рудницький: «В першій половині XIX ст. ці патріотичні почуття були джерелом натхнення для історичних і фольклористичних досліджень та літературних творів, частина яких була написана російською, а частина — народною українською мовами. Таким чином, початки українського культурного відродження сягали своїм корінням традицій козацької доби.» [9].

Тобто виходячи із вищезазначеного ми з певністю можемо сказати, що велику участь у відродженні українського руху на землях, котрі перебували під владою Московитів найбільше доклалися саме нащадки

козацької старшини, котра активно цікавилася минувщиною та славними досягненнями своїх батьків та дідів, проте варто зазначити, що не тільки по причині туги за минувщиною, але й з інших причин, як наприклад економічних. Як зазначав дослідник Магочий: «стимулом було не бажання знання, а практична соціально-економічна потреба: втративши свої привілеї після скасування на початку 1780-х рр. решток Гетьманщини, козацька старшина взялася перешукувати родинні та місцеві папери, щоб довести свою рівність з дворянами в російській імперській суспільній структурі.» [10]

Проте окремою верствою населення котре найбільше доклалося до становлення початків українського культурно-національного відродження в своїй праці Національне відродження України дослідник називає наступні верстви котрі бачили « мету свого життя» у даному процесі. Цими верствами були «люди розумової праці, що походили переважно з незаможних верств населення: дрібномаєткового дворянства, нижнього і середнього духівництва, міщанського і козацького станів.» [9]

Як ми знаємо вже незабаром в місті Харків на початку ХІХ століття було відкритий перший вищий навчальний заклад, котрий був першим подібним навчальним закладом котрий був відкритий на території Слобожанщини. Харківський університет ще з самого свого започаткування став символом і центром українського культурного і наукового відродження. Як зазначає Віталій Сарбей лише за півсотні років свого існування з його стін вийшло близько 2800 людей, що на той час було надзвичайно великим числом. Звісно ж серед людей котрі вважали Харківський університет своєю *alma mater* було чимало відомих українських дослідників, серед яких був Микола Костомаров. В цілому на Слобожанщині утворився цілий пласт молодих українських письменників, котрі цікавилися і пропагували Історію України, її мову

та культуру, серед них до прикладу був Григорій Квітка-Основ'яненко, Олександр Корсунський, Левко Боровиковський, Амвросій Метлинський. [8]

Тобто ми бачимо що на початках українське відродження створювалося навколо молодих представників нової української інтелігенції, яка і стала ядром українського національного відродження на території Лівобережної України.

Схожу думку також висловлював і Грушевський. Михайло Сергійович вважав, що причиною котра також могла вплинути на формування національного відродження у ХІХ столітті могло стати так зване “ романтичне народництво”. Грушевський описує поширення цього напрямку наступним чином: «на місце того аби переробляти в письменстві старі теми грецькі та римські або потрапляти під їх взірці, письменники звертаються до переказів свійських, місцевих, з особливою увагою починають збирати народні перекази. і придивлятися до народної творчості. Перед тим її легковажили, як річ грубу, необроблену, а тепер починають високо цінити її своєрідну красу. Сей напрям, особливо з Англії та Німеччини поширився між західними слов'янами, викликав і там зацікавлення до народної творчості, до народного, мужицького слова. Потім таке зацікавлений, разом з впливами тих перших слов'янських збірок і студій, починає поширюватися і в Росії, серед громадянства великоросійського і зросійщеного українського.» [5]

Таким чином серед найвідоміших представників українського національного відродження, котре сформувалося на території України ми можемо назвати Івана Котляревського, котрий став основоположником сучасної української літератури, Григорія Сковороду, Григорія Квітку-Основ'яненко, Петро Гулак-Артемівський та багато інших видатних українських діячів того часу. Як ми вже проаналізували, стан речей на Слобожанщині зазнав деякого

покращення по причині того, що в свої руки ситуацію щодо українського національного відродження взяла здебільшого молода українська інтелігенція. Проте ми не маємо забувати про одну з найпоширеніших верств населення тогочасної Слобожанщини – українських селян. Як відомо, на початок ХІХ століття ситуація котра склалася з селянами була надзвичайно важка, а краще навіть сказати трагічна.

Для того, щоб краще осягнути події котрі відбувалися в той час з українським селянством, нам варто знову процитувати Михайла Сергійовича Грушевського. Як зазначав корифей української науки: «Попердне столітє зазначилося тим, що свіжо народжене українське старшинське панство запопадливо заходило ся присвоїти собі панський вигляд, щоб як насильнійше зазначити свою окремішність від народу, з якого воно вийшло. Економічна боротьба викопала глибоку прірву між народом і сим панством, що захоплювало землі й кріпостило селянство, а відкормленне культурне докінчувало їх глибоке відчуженне й ворожнечу. Український нарід розділився на темну народню масу, закріпощену, позбавлену всякої можности розвою і поступу, і панство, яке хоч називало себе Українцями („Малороссіянами"), але було зовсім відірване від українського народнього ґрунту і в своїм повнім відчуженню від народу не бачило иньшої дороги як приставати все тіснійше до культурного і національного життя великоросійського. Але тепер заінтересованне українським словом і українською народньою поезією навчило інтелігенцію іншими очима дивитися на український нарід» [5]

Тобто як ми бачимо українське селянство мало того, щ обуло закріпачене і пригнічене новою царською політикою, котра зав'язувалася в Україні на початку ХІХ століття, більше того, воно ще й було пригнобелене власними співвітчизниками, котрі досягли милості московитів і з того всього вони активно користувалися тими перевагами,

забуваючи про те, що вони належали до українського народу, а не московитських поневолювачів. Проте, як вже було зазначено, мода на романтичне народництво дещо змінило відношення нечисельної української еліти щодо представників українського селянства. Тепер вже на українське селянство дивилися як одну із небагатьох частин українського населення, котре зберігало і примножувало українську усну народну творчість.

Варто зазначити, що саме українське селянство виступало тим зв'язком із українською минувщиною, котра наче місто поєднувала українську культуру із тодішніми представниками українського відродження. Ми можемо з певністю казати, що саме українське селянство є одним із чинників, котре допомагало зберігати вогонь у багатті майже згаслої української культури, котра активно поглиналася “великоросійською” або московитською. Як результат українське селянство стало не тільки джерелом для невичерпних знань про українську минувщину, але ще й об'єктом нової української літератури, котра не висміювала, а навпаки звеличувала українське селянство, що в майбутньому активно відображалось в творах українських письменників. Таким чином підбиваючи підсумки вищесказаного, ми з певністю можемо сказати, що українське національне відродження беззаперечно сягає своїм корінням до земель Слобожанщини, де ще на самому початку ХІХ століття почала активно формуватися українська інтелігенція, котра активно сприяла відродженню ідеї про українську культуру, мову, історію. Культурним центром того часу ми можемо назвати тодішній Харків, навколо котрого відбувалися усі основні події, пов'язані з національним відродженням, і саме з Харковом пов'язують багато інших складових національного відродження про котрі будуть детально розібрані у наступних розділах.

2.1. Діяльність таємних патріотичних гуртків

Українське національне відродження котре базувалося на Слобожанщині із своїм логічним центром у Харкові отримало логічне продовження свого існування у вигляді нових утворень, котрі іменувалися гуртками або братствами. Ми можемо із певністю казати, що саме діяльність таких формувань і є однією із найяскравіших форм українського національного відродження початку та середини ХІХ століття. Патріотичні гуртки котрі здебільшого і не носили політичного характер все одно набували надзвичайного значення, особливо в умовах котрі формувалися на українських землях в кінці ХVІІІ – ХІХ століття. В даному розділі ми розглянемо діяльність трьох найбільш відомих і впливових гуртків котрі діяли на території підконтрольній Російській імперії, а саме буде розглянуто Новгород-Сіверський патріотичний гурток, котрий був одним із перших таких гуртків котрі почали свою діяльність на території України в ХІХ столітті, звісно ж ми також охопимо беззаперечний вплив Малоросійського товариства, а також зачепимо діяльність одного із найвідоміших спілок того часу – Кирило-Мефодіївське товариство. Також розглянемо менш відоме, але так само визначне об'єднання – Попівську академію, котра свого часу також значно вплинула на формування та зародження українського національного руху. Таким чином ми розглянемо основні гуртки, котрі дозволять нам характеризувати та підбити підсумки до початків українського національного відродження на території котра в той час була підконтрольна Росії. Діяльність гуртків на той час, була одним із найяскравіших прикладів українського національного відродження, котре в ті часи здебільшого було рухом за збереження та відновлення української культури, мови та традицій, а лише в кінці ХІХ століття гуртки почали набувати значного політичного забарвлення, що вже в ХХ столітті переросло в період політичного відродження української нації. Тим не менш, період братств, котрий почав зароджуватися у ХІХ

столітті є надзвичайно важливим і саме тому в даному розділі питанню діяльності основних гуртків буде приділено окрему увагу.

2.1.1. Новгород-Сіверський патріотичний гурток та місія Василя Капніста

Один із найперших гуртків подібного спрямування, котрий набрав активності у 70-90 рр. XVIII століття. Новгород-Сіверський патріотичний гурток є феноменом свого часу, адже він почав діяти ще ще за часів панування Єкатери́ни II, а її правління як ми знаємо супроводжувалося надзвичайно сильним погіршенням політичної ситуації на українських землях, проте не дивлячись на наступ російського самодержавства на будь-які навіть найменші згадки щодо української автономії, представники гуртка в своїй політичній позиції проповідували ідеї української автономії в межах Російської імперії. До Новгород-Сіверського гуртка зокрема входили: Григорій Полетика, Михайло Миклашевський, Федір Туманський, Андрій Рачинський та звісно один із найвідоміших представників даного гуртка Василь Капніст. Варто зазначити, що у своїй сфері діяльності представники даного гуртка займалися активним поширенням та пропагуванням української минувщини. Особливо сильно представників Новгород-Сіверського гуртка цікавили події козацька слава українських земель котрі на той час перебували в складі Московщини. Також

варто зазначити, що діяльність Новгород-Сіверського патріотичного гуртка стосувалась в рівній степені як і політичної так і церковної і культурної сфер. Варто також зазначити, що патріотичний гурток займався й питаннями української освіти та науки, про що свідчать проекти створення «Академічного зібрання» та книгарні Ф. О. Туманського в Глухові, зібрання матеріалів до історії, етнографії, статистики, економіки України-Гетьманщини XVII–XVIII ст., а також видання деяких із них. Ідеї Новгород-Сіверського товариства здійснили

вплив на інших діячів означеної доби, зокрема й на Малоросійське таємне товариство 1821 р. [12]

Проте звісно ж напевно однією з найвизначніших подій котрі пов'язують з Новгород-Сіверським гуртком є місія Василя Капніста. Явище котре було феноменальним для свого часу адже в період узурпації московитами українських земель це був надзвичайно відчайдушний і небезпечний крок, хоча і варто зазначити, що на щастя, про дану місію не дізналися представники царської влади і відомості про місію почали просочуватися лише у другій половині ХІХ століття.

Своєю метою Василь Васильович Капніст ставив заручитися підтримкою прусського вищого керівництва, котре мало би надавати допомогу в разі підняття українського повстання проти гніту російського самодержавства на російських землях. Проте, на жаль, як нам відомо місія Василя Капніста була невдалою, і заручитися підтримкою прусського короля не вдалося. Це не дивлячись на той факт, що Російська імперія та Пруссія на той час перебували у дуже напружених відносинах і король Пруссії Фрідріх-Вільгельм II був на межі війни з Єкатериною II. Варто зазначити, що, на жаль, нам достеменно невідомо чи відбулася аудієнція Василя Капніста із прусським королем Фрідріхом-Вільгельмом II, проте, ми напевно знаємо, що відбулася зустріч Капніста із представником прусської правлячої верхівки, а саме з кабінет-міністром Пруссії Евальдом-Фрідріхом Герцбергом. Надзвичайно важливим є той факт, що документація даної події, а саме деякі документи та листування Капніста із Герцбергом є збереженими і перебувають у місті Мерзебург в установі Центрального Державного Архіву.

І як зазначав у своїй праці Я. Дашкевич: «Документи зберігаються в тій частині архіву, яка має історичну назву Державного секретного архіву (Geheimes Staatsarchiv) — назву умовну,

бо фонди архіву, що формувалися у Х V ІІІ ст., перестали бути секретними більш як століття тому.» [13]

Дуже цікавими є невідписаний лист Капніста адресований Герцбергу, оригінал і переклад котрого був викладений у праці у своїй праці дослідник Дашкевич зокрема надає переклад всіх документів пов'язаних із місією Капніста до Пруссії. Переклад невідписаного листа до Герцберга подається далі: «Пане! Благаю Башу милість вибачити сміливість, що я дозволяю [собі] звернутися безпосередньо до Вас. Дуже важлива державна справа, яка привела мене з віддаленої країни до Вашої милості, вимагає якнайшвидшого полагодження і якнайбільшої таємниці. Отже, пане, зважуюся як найсмирніше просити Вас зводити прийняти мене окремо; моя місія така, що її можна відкрити лише Вашій милості. Маю честь залишатися з найглибшою повагою, Пане, Вашої милості дуже смирним і дуже покірним слугою.»[13]

Надзвичайно важливим є також лист Герцберга до короля Пруссії Фрідріха Вільгельма. У своєму листі Герцбергер заявляє про прибуття Капніста із місією з України, а також про деталі візиту українця. Герцбергер повідомляє королю зі слів Капніста те, що український народ потерпає від російського ярма і князя Потьомкіна зокрема і жадає скинути його за допомогою його королівської величності. В своїй же характеристиці Герцберг заявляє про те, що "Цей емісар має досить добрий вигляд і розмовляє зі мною досить привабливо". [13]

Таким чином, як ми розуміємо, на жаль, місія Василя Васильовича Капніста закінчилася нічим, і підтримкою прусського короля українські землі так і не заручилися. Проте варто відзначити беззаперечно значний вплив даної місії, адже сам її факт уже потужно заявляв про те, що політика російського самодержавства котра активно проводилася на українських землях зазнавала катастрофічної невдачі, адже населення

колись автономної і незалежної Гетьманщини не тільки не забуло про славне минуле своїх предків, а навпаки всіма силами намагалося зберегти і продовжувати розбудовувати українську автономію. Підтвердженням цього може послужити, як місія Василя Капніста 1791 року, так і в загальному діяльність Новгород-Сіверського гуртка, членом котрого був Капніст, учасники котрого активно підтримували і пропагували ідею української автономії, поширювали ідеї значущості української мови, а також всіма можливими наявними способами підтримували культуру та історію славної Гетьманщини тим самим сприяючи піднесенню українського національного відродження не тільки на території лівобережної України, але також і впливаючи на поширення ідей відродження на інші українські землі.

2.1.2. Діяльність “ Попівської Академії ”

Попівська академія не є надзвичайно поширеною та популяризованою організацією періоду українського національного відродження. З певністю можна казати, що академія поступається в популярності і в кількості досліджень, з іншими організаціями та гуртками котрі зазначені у даному розділі. Проте не дивлячись на це саме Попівська академія є одним із перших подібних об'єднань в Україні. Даний гурток Слобожанської інтелігенції діяв наприкінці XVIII – на початку XIX ст. на хуторі Попівка Сумського повіту. Як у своїй праці зазначає С.В П'ятаченко: «Його члени пропагували ідеї просвітництва, брали участь у розвиткові літературий мистецтва, поширювали освіту серед народу. «Історію салонно-гурткового життя виводять із Франції XVI ст., – зазначає І.Колесник, – у Росії ж гуртки і салони поширюються у XVIII ст. через малорозвиненість “книжкової

індустрії”. [11] Як і більшість товариств того часу Попівська академія здебільшого орієнтувалася на культурно-просвітницьку діяльність і не намагалася політизувати свої прагнення. Варто також зазначити, що Попівська академія багато в чому надихалася ідеями відомих європейських просвітників і романтиків того часу. Академія, як і більшість тогочасних товариств не включала в себе великої кількості учасників і одним із найвизначніших членів товариства був Василь Каразін - засновник Харківського університету, котрий ще до формування першого вищого навчального закладу на Слобожанщині почав активну діяльність. В часи існування товариства його склад дуже часто змінювався, проте завжди включав одну людину, а саме - Олександра Паліцина, котрий був засновником даного товариства. Іншим учасником товариства був уже названий нами Василь Капніст, котрого ми вже розглядали в діяльності Новгород-Сіверського гуртка.

Підсумовуючи можна стверджувати, що як і основна частина просвітницьких гуртків того часу Попівська академія орієнтувалася здебільшого на культурницьку діяльність. Всі без винятку члени товариства були представниками нової української інтелігенції, котрі активно пропагували інтелектуальне відродження України через поширення її культурної спадщини та відродження культурного життя. Тому ми з певністю можемо сказати, про беззаперечний вплив, котрий Попівська академія внесла у зародження українського національного руху на території українських земель Слобожанщини.

2.1.3 Діяльність Масонських лож на території Слобожанщини

Перша половина XIX століття ознаменується на українських землях ще однією надзвичайно важливою подією, котра мала беззаперечний вплив на розвиток українського національного відродження. Активне формування та діяльність великої кількості масонських лож також мала певний беззаперечний вплив на українське національне відродження, а

також поширення думок про відновлення української автономії на українських землях, котрі перебували в Московитській окупації.

Масонські товариства почали поширюватися на українські території через Європу, і вже перша офіційно підтверджена масонська ложа була створена в Україні ще в кінці XVIII століття. Варто зазначити, що хоча і європейське масонство котре ширилося українською територією мало свої специфічні засади під час його поширення українськими територіями воно набуло свого особливого спрямування, котре не було характерне для товариств масонських лож до прикладу на європейських землях.

Як зазначає дослідниця масонського руху в Україні О. Крижановська: «В Україну масонство проклало собі й самотійні шляхи, непольські та неросійські. Зокрема, масонські ідеї опанували головами і душами багатьох дітей козацької старшини, відряджених для здобуття освіти в престижні західноєвропейські (здебільшого німецькі) університети.» [14]

Оскільки нас цікавить саме діяльність масонських лож на території підконтрольній московитам (хоча і варто зазначити, що ці таємні братства також активно діяли і на території західної України, адже однією з перших масонських лож було саме на території Волині, котра називалася “Три брати” і діяла вона ще з 1742 року.) Проте оскільки нас цікавить діяльність масонських лож саме на території Лівобережжя, однією із перших масонських лож котра була створена на території Слобожанщини було товариство під назвою “Бессмертність”.

Доволі цікавим фактом було те, що це Масонське товариство було утворене у Києві, проте на жаль інформації щодо його діяльності доволі мало. Відомо, що товариство було засноване російським офіцерами і до його складу входив один із найвідоміших представників української

філософської думки - Григорій Сковорода. Проте варто зазначити, що українське представництво масонів в Україні мало й багато інших лож, про котрі є набагато більше свідчень. Одніми з найпопулярніших лож, котрі діяли на території України у ХІХ столітті були дві ложі: Любов до істини, котра була заснована у Полтаві в році 1818, та товариство Об'єднаних Слов'ян, котре було створене у Києві у тому ж році. Очолював Полтавську масонську ложу Любов до істини канцелярський управитель - Михайло Новиков.

Варто зазначити, що хоча і діяльність вищезазначеного товариства була направлена на просвітлення українського населення щодо ідей українського національного відродження шляхом збільшення інтересу до української історії, проте на жаль представниками даної ложі не було сформовано чіткого бачення політичного майбутнього України. Тому можемо зазначити, що Полтавська ложа, в котру також входив інший відомий полтавський представитель нової української літератури - Іван Котляревський зосередилася здебільшого на просування культурно-просвітницької діяльності не намагаючись якось кардинально впливати на ситуацію політичну щоб спричинити покращення в ситуації котра склалася з українськими землями. Варто зазначити, що оскільки представники масонства здебільшого впливали лише на неширокі верстви населення, то найбільшого впливу українська ложа Любов до Істини мала на представників української інтелігенції та дворянства. На превеликий жаль, дане масонське товариство проіснувало лише рік і було ліквідовано за указом тодішнього імператора Олександра І, адже представники ложі активно обговорювали вплив майбутніх можливих реформ, проте як ми можемо побачити представники даної масонської ложі діяли дуже специфічно і їхні дії обмежувалися лише невеликою сферою впливу. Можна зазначити, що представникам ложі не вистачало певної масштабності та політичних ідей, котрі мали б стати основою в ідеологічне та політичне бачення українських земель. Та проте

специфіка культурологічної діяльності була також в більшості продиктована саме характерною для масонських лож діяльністю і це мало також певний вплив на період існування та діяльності товариства на землях Полтавщини. Хоча беззаперечно ми можемо зазначити, що діяльність товариства мала неабиякий вплив на українське національне відродження і що було не менш важливе - дала можливість поштовх до зародження та діяльності інших масонських лож, одну з котрих ми зараз розглянемо більш детально далі.

Наступною масонською ложею котру також хотілося б розглянути і котра мала також доволі значний вплив на пробудження і розвиток українського національного відродження є масонська ложа під назвою Об'єднання Слов'ян, котре проводило доволі активну діяльність. Проте варто зазначити, що дана діяльність спрямовувалася не лише на підтримку української автономії. Товариство об'єднання слов'ян як і було зрозуміло з назви даного товариства активно пропагувало ідеї рівності усіх слов'янських народів, і активними учасниками даного масонського ложа виступали не лише представники української національності але й представники із Московії та Польщі. На жаль, засновники даного ложа невідомі, на відміну від інших представників масонських лож в Україні.

Підсумовуючи коротку характеристику масонських лож на території України можемо звернутися знову цитати з дослідження О. Крижановської: «Те, що національні риси в українському масонському русі не стали все ж визначальними, свідчило не про копіювання українськими масонами польських зразків, а про їхню прихильність до космополітичних засад Ордену. Зародившись у Західній Європі, масонство повсюдно вважало своїм основним завданням створення всесвітнього, наднаціонального братства, воно нехтувало специфікою національного розвитку тих країн, де пускало своє коріння, відверто

тяжіло до універсалізму. Відкидаючи національне, воно, як правило, цуралося свого національного підґрунтя чи, принаймні, намагалося його приховати. Явна перевага інтернаціонального над національним була притаманна й масонству України.» [14]

Тобто, як ми розуміємо не дивлячись на певні переваги масонського руху в Україні і певні досягнення, котрих досягали масонські ложі у пропагуванні української національної ідеї та просвітлення вузьких мас населення, їхня основна діяльність була зосереджена здебільшого на питаннях не мононаціональних, а полінаціональних, а тому, масонський рух не грав ключових ролей у відродженні національного відродження в Україні.

2.1.4. Діяльність Кирило-Мефодіївського братства

Кирило-Мефодіївське товариство можна беззаперечно назвати одним з найвідоміших політичних гуртків періоду середини ХІХ століття. В своєму колі братство зосередило в своїх рядах найвизначніші уми та представників української інтелігенції того часу.

Михайло Грушевський у своїй праці характеризував розвиток даного гуртка наступним чином: «Кирило-Мефодіївське брацтво. Громада, коло котрої заходилися отсі найкращі, найталановитші українські громадяне, приборало собі назву товариства св. Кирила і Мефодія просвітителів словянських, а коротко звалося брацтвом (так зве його Шевченко в однім листі). Своєю метою воно ставило визволення словянських народів, в тим числі і українського, і утворення з них словянської федерації. Кождий словянський народ мав творити окрему демократичну республіку, а спільними справами мав завідувати спільний словянський собор, куди думали вислати всі словянські народи своїх депутатів. Братчики марили, що Київ буде

центром сеї словянської федерації і представники словянських народів відкривають свій собор там, де колись збиралося вільне київське віче, під гук софійського дзвону, що оповістить світові правду, свободу і рівність.» [5]

Не дивлячись на той факт, що саме браство проіснувало всього лише 14 місяців, за цей недовгий час організація встигла обзавестися власними політичними положеннями, котрі в основному були викладені у двох основних документах, а саме у “Книзі буття українського народу”, і “Статуті Слов’янського братства Св. Кирила і Мефодія”.

На відміну від інших товариств, котрі уже були нами розглянуті Кирило-Мефодіївське братство було створене у Києві, і як не дивно, беззаперечною причиною створення братства ми можемо вважати заснування університета святого Володимира у Києві у 1834 році. Причиною цього ми можемо назвати Польське повстання, котре як відомо у 1830-1831 роках перекинулося і зачепило навіть територію Правобережної України. Російській імперії вдалося придушити повстання і загасити вогонь активних подій, проте нажахані ідеєю того, що приклад повсталих поляків може перекинутися і на українців, московити вирішили поглибити свій вплив на території Правобережної України, внаслідок чого і був заснований Київський Університет.

Зокрема як зазначав у своїй праці Ю. Фігурний: «З метою цілковитого упослідження польського національного та культурного впливу царські чиновники навіть почали сприяти відродженню і розвитку так званого малоросійського культурницького руху, оскільки вважали його невід’ємною частиною великоросійського й нешкідливим для загальноімперської справи. Але не так сталося, як гадалося. Поступово молоді українські інтелектуали спочатку у Харкові, а згодом і у Києві почали усвідомлювати свою роль у справі визволення

(соціально-політичного, національного і культурного) власного народу з імперських кайданів.» [15]

Для того, щоб підтвердити думку про вплив представників Київського університету можемо зазначити що одним із найбільш відомих представників університету св. Володимира в братстві був Микола Костомаров, а також деякі з його колишніх студентів, а саме: М. Білозерський, О. Навроцький, О. Маркович, І. Посяда, Г. Андрузький, О. Тулуб та інші. [15]

Варто також зазначити, що головною і найбільш відчутною відмінністю Кирило-Мефодіївського товариства було те, що представники товариства проявляли чітку політичну позицію котра проявлялася у відмові від монархічної побудови держави і перехід до федерації слов'янських народів, де Україна буде посідати ключове місце. Звісно ж представники братства також активно наполягали на тому, що кріпосне право має бути зруйноване, права всіх станів мають бути рівними, всі слов'янські народи котрі перебували під гнітом Російської імперії мали отримувати право на вільне життя, а також право на вільне використання своєї мови та розвиток своєї культури. Надзвичайний вплив товариства полягав ще й в тому, що це був один із перших українських організацій XIX століття, котрі не тільки мали фіксовану політичну позицію, а й активно пропагувало свою позицію та своє бачення майбутнього українських земель в широкі маси.

Варто зазначити ще й той факт, що активна просвітницька діяльність велася в українських навчальних закладах, де представники братаства поширювали власні ідеї через свої програмні документи. Також звісно ж за сприяння братства відбувався активний розвиток літератури і видавництво праць учасників братства. Проте звісно ж не обійшлося і без конфліктів всередині самого товариства, адже бачення шляхів досягнення політичних цілей розділилися.

Ці погляди починалися від поміркованих до право-радикальних, котрі б задіявали революційні методи боротьби, що негативно впливало на прийняття важливих рішень всередині самого товариства. Проте, не дивлячись на відмінності у баченні того як варто досягати політичного майбутнього України, представники братства частіше за все сходилися у своєму баченні майбутнього української автономії.

Для того, щоб підтвердити дану думку можемо знову звернутися до статті Ю. Фігурного, котрий зазначав наступне: «Отже, члени Товариства прагнули докласти чималих зусиль, щоби крок за кроком, поступово, але цілеспрямовано перетворити Україну з об'єкта чужоземних імперських прагнень, насамперед Росії й Австрії, у самодостатній суб'єкт європейської та світової геополітики. На нашу думку, по-перше, на той час Україна як рівноправний партнер всеслов'янської федерації – це великий позитив порівняно з наявним на середину ХІХ ст. принизливим колоніальним статусом батьківщини українців; а по-друге, відновлювати українську державність братчики прагнули на засадах європейських демократичних традицій та українського багатовікового досвіду Русі-України та Гетьманщини.» [15]

На жаль, у березні 1847 існування товариства було приречене і все сталося по причині доносу студента юридичного факультету Київського університету Олексія Петрова. На жаль, товариство котре прагнуло поширювати свої ідеї серед люду, знехтувало простою обережністю, внаслідок чого Микола Гулак, довірив найбільші таємниці товариства зраднику Петрову. Доволі цікавим є той факт, що у майбутньому Петров всіляко заперечував свою явну роль у доносі на членів Кирило-Мефодіївського товариства.

Внаслідок того, що донос Петрова в кінцевому результаті потрапив до генерал-губернатора Бібікова і імператора Миколи І, який і видав наказ про арешт Миколи Гулака в його Петербурзькій квартирі.

Внаслідок доносу усі члени братства були жорстоко покарані і засуджені, проте як добре відомо, що найважче покарання дісталось Тарасу Григоровичу Шевченку, котрого відіслали у заслання без можливості писання і малювання. Можливо ключову роль в цьому зіграли деякі з творів Шевченка, в тому числі й поема "Сон".

Проте не дивлячись на надзвичайно трагічне завершення історії Кирило-Мефодіївського товариства, ми можемо відзначити беззаперечно великий вклад товариства, котре воно внесло у розвиток і відродження української національної ідеї. Не дивлячись на той факт, що товариству не вдалося закріпити і розширити власний вплив українськими територіями, браство показало російському самодержавству головну ідею, а саме те, що українська нація жива і дихає не дивлячись на всі спроби росіян знищити саму думку про відродження української автономію та можливість того, щоб Україна і її громадяни жили окремішно від росіян.

Висновки до розділу

Початки українського національного відродження супроводжувалося комплексним і багаторівневим процесом котрий неможливо охарактеризувати діяльністю товариств, діяльність котрих ми описували вище або інших явищ характерних для періоду кінця XVIII початку XIX століття. Перш за все варто зазначити, що українське національне відродження це було перш за все процесом, котрий характеризував протест усього українського населення проти узурпації росіянами українських земель і насадження на українських територіях власних порядків.

Ми бачимо, як не дивлячись на намагання російського самодержавства знищити українську мову, населення України продовжує плекати її і розмовляти нею. Спроби російського уряду асимілювати український народ з росіянами та нав'язати українцям власний культурний код також не закінчився успіхом. Українське населення активно пручалося і попри певні успіхи, котрі вдалося росіянам домогтися своєю надзвичайно жорстокою та цинічною політикою, українське суспільство змогло вистояти і не зламатися під цим надзвичайно гнітючими обставинами.

В надзвичайно важких умовах слідуючи європейському прикладу українські землі починають відроджувати пам'ять про свою історію, внаслідок чого формується цілий пласт нової української інтелігенції, котра ставила за свою мету саме розвиток національного культури, історії та автономії шляхом кропіткої праці, котра не зупинялася ні на мить. Ми бачимо, що славне козацьке минуле не було забуте серед жодної верстви населення. Звісно ми не можемо забути про нащадків козацької старшини, частина з якої дійсно піддавалася московському впливу і забували про те що вони є нащадками своїх дідів-прадідів, котрі будували незалежність української козацької держави своїми потом та кров'ю. Проте це скоріше були виключення із правил, адже як ми бачимо український народ не відступив від своєї ідеї української автономії і саме по цій причині і формується українське національне відродження. Початок XIX століття ознаменується культурним підйомом, котрий супроводжувався збільшенням інтересу представників українських земель до власної історії. Відбувається справжній бум у літературній та дослідницькій сфері, адже навколо новосформованого у 1804 році Харківського університету відбувається об'єднання новоствореної еліти української Слобожанщини.

Внаслідок цього вже зовсім незабаром відбувається активне формування перших українських патріотично налаштованих гуртків, що сприяло також поширенню української національної ідеї в широкі маси, відродженню національної гордості, зацікавленості у власній історії, культурі, вірі та усіх національних особливостях, котрі вирізняли українство котре, перебувало під гнітом Російської імперії.

Розділ 3. Українське національне відродження на території Західноукраїнських земель

Українські землі Правобережної України, котрі ще за Андрусівським мирним договором відходили до Речі Посполитої перебували не в кращому становищі ніж землі Лівобережжя, котрі перебували під гнітом Російської Імперії. Проте звісно ж не дивлячись на ту репресивну політику котра відбувалася по обох берегах Дніпра, варто відзначити, що на землях Західної України відбувалися події котрі не були характерні для земель Гетьманщини та Слобожанщини. Перед тим як починати характеристику та опис основних факторів, котрі були характерними для українського відродження на Західноукраїнських землях, варто поглянути на ситуацію, котра склалася на територіях сучасного Закарпаття, котре в ті часи називалося “Підкарпатською Руссю”, Галичини та Буковини. Грушевський в ілюстрованій історії України описував ситуації котра складалася на кінець XVIII століття наступним чином:

«Так ото з кінцем XIII в українські землі опинилися під властю двох великих, сильних держав — Росії й Австрії, — держав міцно сцентралізованих і бюрократичних, то значить з сильною центральною властю, з великим начальством урядничим, з міцною поліцією й військом, а без усякого майже громадського самопорядкування. Всяка

політична окремішність наших земель була скасована, самопорядкування або знесено зовсім, або зведено до найменших розмірів. Та з нього і так не могли б майже зовсім користати елементи українські, бо на ґрунті народнім зістався сам спід громадянства: селянство темне, несвідоме, обідране і позбавлене всяких прав, майже таке саме бідне міщанство, та неучене і темне сільське духовенство. Даремно пішли всі великі змагання, жертви й подвиги для визволення народу українського, потоки крові своєї й чужої, пролітої для свободи і вільности України.» [5]

Як ми знаємо кінець XVIII початок XIX століття на котрий підпадає процес національного відродження на західноукраїнських землях, ознаменувався ще одним надзвичайно важливим явищем, котре в свою чергу вплинуло на формування національного відродження. В даному випадку ми маємо на увазі три поділи Речі Посполитої 1772, 1793 та 1795 років, внаслідок чого Річ Посполита була поділена між Австро-Угорщиною Пруссією і Росією, проте землі українські були поділені лише між росіянами та представниками Австро-угорщини. Внаслідок цих подій менша частина українських земель опинилася саме під Габсбургами, що і призвело до значної відмінності у національному відродженні українців на Західноукраїнських землях. Початок національного відродження в Західній Україні здебільшого був спричинений та побудований на реформах Марії Терезії та Йосифа II котрі створили життєдайний ґрунт на західних землях України, і ми можемо беззаперечно казати, що вищезазначені реформи мали надзвичайно позитивний вплив на зародження українського руху в Західних землях.

Для більш розуміння характеру національного відродження в Галичині та Закарпатті варто більш детально розглянути деякі з реформ, котрі були проведені на Західноукраїнських землях під час правління

Марії Терезії та Йосифа II, а саме релігійну реформу. Як ми знаємо під час панування Речі Посполитої представники греко-католиків, протестантів та православних зазнавали чисельних утисків зі сторони поляків, котрі були католиками. Проте, вже після другого поділу Польщі котрий відбувся в 1772 році, цісарським указом було прийняте рішення про урівняння в правах всіх церковних конфесій. Це відбулося в році 1781, що призвело до значного покращення становища греко-католицьких священників, котрі і стали однією із рушійних сил українського національного відродження на території тогочасного краю котрий називався королівством Галичини та Льодомерії.

Для кращого розуміння релігійної ситуації, котра склалася на західноукраїнських землях варто зазначити, що в ті часи коли західноукраїнські землі підпорядковувалися полякам, не могло бути й мови про жодну релігійну рівність, адже поляки-католики всіма можливими способами впродовж всього свого перебування на західних землях, намагалися нав'язати латинський обряд представникам усім інших релігійних конфесій.

Але як ми знаємо вже після приєднання західних українських земель, котре відбувалося в декілька етапів до складу Австро-Угорщини було одразу ж прийняте рішення про те, щоб урівняти у правах населення котре проповідувало греко-католицизм, адже тогочасна Галичина в більшості своїй складалася саме з представників уніатської церкви, проголошеної ще в 1596 році під час Берестейської унії. В свою чергу дана реформа відкривала шлях до освіти представникам усіх конфесій, проте в цьому випадку варто зазначити, що греко-католикам приділялася особлива увага. Як підтвердження вищезазначених слів, варто зазначити, що саме після релігійної реформ Марії Терезії було відкрито Барбереум – тогочасну духовну семінарію греко-католиків. Ця подія дійсно була неймовірним досягненням, враховуючи той факт, що

греко-католики більшу частину свого існування переслідувалися представниками латинського обряду.

Не варто також забувати, що поляки вважали унію 1596 роком за перехідний етап, котрий був необхідний для навернення представників новоутвореної церкви у католицизм, чим поляки активно і займалися практично протягом всього свого господарювання на території західної України. Проте реформи Габсбургів остаточно поставили хрест на бажаннях поляків і адже внаслідок релігійної реформи було заборонено насильно навертати представників уніатів до латинського обряду. Ще одним надзвичайно важливим фактом було те, що саме реформа Марії Терезії закріпила за уніатською церквою її сучасну назву, а саме греко-католицьку.

Тобто, як ми бачимо становище української греко-католицької церкви значно покращилося із встановленням влади Габсбургів на території Закарпаття, Галичини та Буковини. Можемо з певністю сказати, що релігійна реформа була ковтком свіжого повітря для населення західноукраїнських земель, котре Проте звісно ж, реформи “освіченого абсолютизму” стосувалися не лише сфери релігії, але торкалися й інших сфер та станів. Говорячи про реформи котрі проводилися Габсбургами не можемо не згадати про те, що значних досягнень було також досягнуто і у аграрному секторі, адже як ми знаємо за часів Марії Терезії було досягнуто того, що панщина скорочувалася до трьох днів на тиждень, в той час як Йосиф II продовжив започатковану політику, внаслідок чого панщина на території підпорядкованій Габсбургам було скасовано взагалі.

Таким чином, як ми можемо зрозуміти ситуація на території Західноукраїнських земель складалася більш ніж позитивна, що не могло не сприяти розвитку та поширенню ідей національного відродження Західноукраїнськими землями. Всі вищезазначені реформи починаючи від реформи релігійної, котра надавала значно ширші права

греко-католицьким священникам, аграрної з відміною панщини та освітньої котра ліквідувала Єзуїтську монополію на освіту, сприяли тому що вже на початку XIX століття на західноукраїнських землях розпочинається процес українського національного відродження, котрий розпочався здебільшого саме з діяльності українських греко-католицьких священників, котрі стали рушійною силою відродження національної ідеї на західних землях.

Проте звісно ж не варто забувати, що в наступні роки така лояльна політика Габсбургів зміниться на більш жорстку. В даному випадку, ми говоримо про наступних правителів Австро-Угорської імперії Леопольда II та Франца, котрі правили з 1790 по 1835 і за правління котрих було внесено зміни в лояльну та демократичну політику по відношенню до українського населення, котре перебувало під управлінням Австро-Угорської імперії. Проте все ж ці важливі зміни, котрі були закладені Марією та Йосифом за час їхній реформ освіченого абсолютизму внесли свій невід'ємний вклад у формування національного відродження на території західної України. Таким чином ми підходимо впритул до перших основоположників українського національного відродження на західних землях, а саме представників українського греко-католицизму, котре ми будемо детально розглядати в наступному розділі.

3.1. Греко-католицькі священники – провідна сила руху відродження на землях Західної України

Як ми вже було попередньо зазначено діяльність українського національного відродження на землях Лівобережжя і Слобожанщини переходила до нечисельних представників української інтелігенції та нащадків козацької старшини, себто як ми розуміємо впливу церкви на відродження українського руху на українських територіях підконтрольних Російській імперії практично не було. Проте, як ми бачимо кардинально інша ситуація складалася на землях, котрі на кінець

XVIII початок XIX століть не входили до складу імперії Російської. В даному випадку ми говоримо про землі, Галичини, Закарпаття та Буковини, де рушійною силою національного відродження виступали представники греко-католицької церкви, котра можна сказати отримала нове життя внаслідок реформаторської політики Габсбургів і відновлення Галицької митрополії у 1807 році, що призвело до надзвичайно різкого збільшення впливу греко-католицьких священників в державі Габсбургів. Як зазначав дослідник Іван-Павло Химка: «Мабуть ніде у світі Церква не відіграла такої великої ролі в національному відродженні, як серед галицьких українців в Австрії.» [18]

Як далі зазначав автор: «Греко-Католицька Церква Галичини до великої міри була дитям йосифінського просвітництва». Автор також зазначає, що дві консервативні сили - Габсбурзька династія та Католицька Церква зробили значний вклад у розвиток української нації, і як зазначав автор “просунули розвиток нації далеко вперед.» [18]

Варто зазначити, що політика греко-католицьких пасторів проявляла себе не тільки в просвітницько-культурній діяльності, але як ми згодом побачили греко-католицькі священнослужителі знайшли своє місце навіть в політичних процесах котрі відбувалися на Західноукраїнських землях. Як зазначав у своїй праці Грушевський: «В часах найбільшого, як здавалося — останнього упадку українського життя, при кінці XVIII в. починали вже поволі пробиватися перші парости нового життя. В західній Україні вони схолили на ґрунті церковнім. Свого часу заведенне унії приглушило дуже сильно останки українського життя. Приймали унію з малодушности, хияючи ся перед панами, а сміливіших приборкувано силоміць. Але наростали нові покоління, що були уніатами не через свою зраду чи малодушність, а через те що уродилися в унії, і для них унія стала вже вірою народньою,

українською. Ті що заводили унію на те, аби вона послужила дорогою до ополячення і скатоличення, помилилися в своїх надіях. Через те що уніатське духовенство і взагалі унію не зрівняно в правах з католицтвом і вона зістала ся церквою низшою, мужицькою, зробилась вона прикметою тутешнього українського життя і незадовго стала для західньої України такою ж національною церквою, якою перед тим була церква православна.» [5]

Проте, варто зазначити, що просвітницька діяльність греко-католицької церкви розпочалася не з Галичини, (хоча варто зазначити, що з часом Львів і Галичина стали безсумнівним центром західноукраїнського національного відродження), а із земель Закарпаття, і відродження українське на цих територіях було активно пов'язане з ім'ям Мукачівського греко-католицького Єпископа Андрія Бачинського. Варто зазначити, що часи єпископства Андрія Бачинського співпали з роками правління імператриці Марії Терезії, з якою і було пов'язане введення релігійної реформи, котра значно покращила ситуацію в уніатській церкві. Взагалі саме діяльність Андрія Бачинського ми можемо назвати один із основних факторів стрімкого і швидкого розвитку українських земель Закарпаття. Єпископ займався не тільки підняттям ролі освіти у Закарпатті, але й активно пропагував використання рідної мови і в побуті і в навчанні.

Як зазначали в своїй праці Тимчик М.П. та Староста В.І: «Головну запоруку піднесення добробуту свого народу, збереження його самоусвідомлення, уникнення релігійної, культурної і мовної асиміляції А. Бачинський вбачає в наступному: посилення та поглиблення катехизації; навчання на рідній мові; релігійно-моральне виховання. Стосовно цього з циркулярів дізнаємося про вимогу обов'язкового знання Біблії не тільки священиками, але також і вірниками.» [16]

Також завдяки зусиллям єпископа на закарпатських землях

значно почали зростати відсотки освіченої молоді, адже Бачинський сприяв тому, щоб молодь могла активно здобувати освіту не тільки в містах західної України, але й у містах Західної Європи, зокрема в Будапешті. Проте варто також зазначити, що зусиллями Бачинського можливість до навчання могли отримувати не тільки молоді люди котрі бачили себе богословами, але й молодь котра була зацікавлена у інших сферах діяльності. Піклувався також Андрій Бачинський і про розвиток початкової освіти для дітей Закарпаття, адже він дуже активно сприяв тому, щоб на місцях активно поширювалися школи в котрих навчання здобували діти від 6 до 14 років. Беззаперечно вплив Андрія Бачинського мав надзвичайно велике значення для поширення національно-культурного відродження українськими землями.

Ми можемо побачити занепокоєність і любов Бачинського до свого рідного краю і українського народу в своїх листах циркулярах в котрих "в умовах денационалізації та латинізації українського населення у другій половині XVIII ст. з боку австрійської влади А. Бачинський відкрито виступає на захист національної культури, намагається розбудити творчі сили народу. Він правильно розумів, що важливою гарантією існування народу є збереження і розвиток його рідної мови, як дару Божого. [16]

Таким чином ми можемо прийти до висновку, що єпископ Андрій Бачинський був одним із провідних діячів українського національного-відродження на територіях Закарпаття, котрий доклав великих зусиль до розбудови освіти, науки і культури українського народу, що беззаперечно призвело до активного підвищення соціально-культурного рівня життя населення Закарпаття, та підвищення його культурної та національної свідомості, котра підкріплювалася впливом греко-католицької церкви.

Проте нам варто відзначити, що греко-католицька єпархія активно діяла не тільки на землях Закарпаття, а й на території Галичини. Як зазначала у своїй праці з дослідження греко-католицької церкви Т. Панфілова: «Греко-католицькій церкві належала важлива роль в організації видавничої справи. Заснована у Жовкві василіанська друкарня стала однією з найбільших на Галичині, публікувала безліч книжок релігійно-освітнього характеру, видавала релігійний місячник «Місіонар», який мав найбільший наклад та став улюбленим читанням широкого загалу, насамперед селян. Жовківська друкарня стала найбільшою у Галичині.» [17]

Зокрема окремої уваги заслуговує діяльність просвітницьких гуртків греко-католицького духівництва, котрі займали активну проукраїнську політику. Одним із таких гуртків було товариство греко-католицьких священників, котре ми розглянемо детальніше в наступному розділі.

3.2. Діяльність просвітницьких гуртків на території Західної України

Оскільки як ми вже зазначили діяльність національного відродження на Західноукраїнських землях значною мірою була представлена греко-католицькою церквою, основні гуртки котрі діяли на території підконтрольній Австро-угорській імперії, також мали здебільшого релігійне спрямування. Як вже зазначалося в попередніх розділах провідна роль у житті національного відродження в західноукраїнських землях відводилася греко-католицьким священникам, одним із таких людей на території Галичини був Іван Могильницький - один із найвизначніших діячів західноукраїнських земель періоду активного національного відродження. Одним із здобутків Івана Могильницького було створення одного із найвідоміших гуртків котрі діяли на території, а саме - Товариство

Греко-Католицьких Священників. Проте варто зазначити, що вищезазначена назва є скороченою, а повна назва організації Могильницького звучала наступним чином: “Товариство галицьких греко-католицьких священників для поширення письмом просвіти і культури серед вірних”. І не дивлячись на той факт, що організація проіснувала доволі не довго, і була ліквідована лише через рік після свого заснування, за цей недовгий час Іван Могильницький домігся досягнути значних результатів у просвітницькій діяльності на території Галичини.

В своїй діяльності Могильницький велику увагу приділяв освітньому розвитку Галичини, багато часу приділяв видавництву літератури і своїх наукових праць, а також активно виступав за захист рідної української мови. Зокрема Могильницький зазначав наступне: “ Пропала Держава Володимира Великого, одначе українська мова, яка колись була урядовою мовою Великого Князівства Литовського і Польщі, збереглась під сільською стріхою.” [19]

Згадуючи про Івана Могильницького не можемо не згадати про Михайла Левицького, котрий так само як і Могильницький домагався значних успіхів у відродження українського національного відродження в Галичині і зокрема в Перемишлі, де Левицький був єпископом з 1813 року. Постать Михайла Левицького не дарма була представлена до розгляду, адже єпископ також мав неабиякий вплив на наступний гурток котрий буде розглянутий в цьому розділі, а саме одне із найвідоміших західноукраїнських товариств - Руська Трійця.

Як зазначав у своїй праці М. Марунчак: “ Руську трійцю творили три студенти львівської семінарії, а саме Маркіян Шашкевич - Руслан, Іван Вагилевич - Далибор, Яків Головацький - Ярослав. Всі вони мали свої літературні псевда, як Руслан, Далибор і Ярослав, що своїм слов'янським походженням мали пригадувати, що український народ

враз із іншими слов'янами творить одну слов'янську родину. Це був непереможний дух тодішньої епохи. Слов'янські псевда нав'язували також до славного історичного минулого нашого народу. Цих трьох студентів прозвали їхні друзі глушливо Руською Трійцею й ця назва увійшла в нашу літературу й історію. Душею цієї трійці був саме Маркіян Шашкевич. ” [20 с.25, 26]

Аналізуючи роботу Михайла Марунчака можемо виділити наступні завдання, котрі ставила перед собою новостворена організація. Зокрема зазначається, що гурток ставив перед собою активне завдання, до більшого вживання української мови. Як відомо Руська Трійця прославилася своїми походами по землях Галичини, Буковини та Закарпаття, на котрих вони активно займалися збором усної народної творчості.

Не можемо також не згадати видавничу справу, котрою займався гурток, внаслідок чого світ побачив альманах Русалка Дністрова, в котрих Руська Трійця зібрала культурні скарби українського народу, котрі їм вдалося записати внаслідок своїх експедиції. Тираж видання обмежився лише тисячею примірників котрі були надруковані в Угорщині, в місті Будапешт, котре на той час мало назву Буда. Як і було очікувано проти авторів альманаху почалися переслідування і більша частина з тиражу була конфіскована і відправлена на цензурування до імперії. Не можемо також не згадати про невдалу спробу видати іншу фольклорно-літературну збірку під назвою “ Зоря”. Спроба до видачі була підприйнята Руською Трійцею за два роки до видавництва альманаху і завершилася невдачею. Причиною цього було непройдення твору австрійською цензурою, а також дуже відчутний українофільський характер твору, в котрому Австрійська імперія вважала небезпеку. Таким чином, підбиваючи підсумки, ми можемо дійти до висновку, що діяльність Руської Трійці була наступною спробою українського руху

пробитися через важкі випробування до наступного етапу національного відродження.

Не дивлячись на той факт, що товариство проіснувало з 1833 по 1837 роки і більшу частину часу представники трійці зазнавали переслідувань, організація показала, що українство під контролем Австрійської імперії, не дивлячись на роки поневолення і намагань певним чином забути про свою ідентичність - продовжувало жити і хотіти життя окремішного і автономного. Найбільшим досягненням можна зазначити, що Руська Трійця показувала представникам усїєї Австрійської імперії, що українська нація жива і продовжує жити і боротися за свою ідентичність, не дивлячись на всі спроби загасити вогонь самоїдентичності в українському народі.

Завершуючи можемо знову процитувати пана Михайла Марунчака, котрий так охарактеризував діяльність Руської Трійці та її вплив на формування національного відродження в західній Україні: « Найважливішим, однак, чого вчила Руська Трійця - це бути собою, бути народом свідомим своїх цілей і завдань, народом зі своєю місією. Руська Трійця пішла поза галицькі рогацьки. Вона розширила галицький виднокруг і промостила шлях до всеукраїнської соборної ідеї. Руська Трійця стала культурним і політичним прапором для грядучих поколінь. Видним знаменем цього прапора остався її творець і духовний батько Маркіян Шашкевич.» [20 с. 28]

3.3. Головна Руська Рада

Завершуючи розгляд особливостей формування українського національного руху на західноукраїнських землях, неможливо не згадати про один із перших органів політичного впливу на території підвладній Габсбургам. Як відомо внаслідок революції “весни народів”, котра охопила більшу частину Європейських країн, вогонь революції також

поширився і на територію Австро-Угорської імперії та охопив територію Галичини, котра також дуже швидко підхопила революційні настрої. Внаслідок цих подій у Львові організація була утворена перша політична організація, котра активно виступала за відновлення прав українців Галичини, та всілякими способами сприяла відновленню українського-національного відродження на території Галичини. Соціальним ядром котре створювало Головну Руську Раду були представники греко-католицької церкви в Галичині, а також представники Галицької інтелігенції.

На початках перший галицький політичний орган очолював Григорій Яхимович, котрий був до речі представником греко-католицької церкви в Раді. Також варто зазначити, що політичний орган складався із 30 осіб і одразу заявляв про свої бажання до відновлення українського національного руху на території Галичини, а що найбільш важливе Рада заявляла про народ український або руський, котрий перебував у складі Австрійської імперії, як про окрему націю з беззаперечними правами на власну культуру, мову, ідентичність та можливість до створення власного політичного майбутнього. Звісно ж розглядаючи Головну Руську Раду, неможливо не згадати про складнощі, котрі в той час виникали. А саме не можемо не згадати, що поляки, котрі лишилися без власної державності внаслідок поділів Польщі, так само заявляли про свої апетити через політичну організацію Центральну Раду Народову. Внаслідок цього зокрема виникали чисельні конфлікти з приводу політичного майбутнього Галичини, на котрий поляки мали неабиякі претензії.

Порівнюючи діяльність Головної Руської Ради з просвітницькими гуртками можна дійти до висновку, що хоча здебільшого ГРР і виступало за всі ті запити, котрі вже висувалися раніше, варто зазначити, що Рада була справжнім політичним органом, котрий

репрезентував представників української Галичини і ставив перед фактом Австрійську імперію, що народ руський був, є і буде, що робило неможливим подальше ігнорування цього питання. І ефект був колосальний, як зазначав Грушевський в свої оцінках діяльності Головної Руської Ради: «Правительство йшло на зустріч українським бажанням. Воно обіцяло завести українську мову в усіх школах, в гімназіях і університеті, серйозно думало про поділ Галичини, і в 1850 р. дійсно був виданий такий закон, тільки не вийшов у жите. За те здійснилось і сильно вплинуло на настрої українського громадянства проголошене в 1848 році скасування панщини і визволення селян з влади поміщиків.» [5]

Саме з започаткуванням Головної Руської Ради І. Захаревич пов'язує повстання українського політичного руху в Галичині. Як зазначає авторка: «Водночас саме з 1848 р. українці почали усвідомлювати себе як окрема нація, про що свідчить мотивація їхніх поступових дій у контексті трьох фаз розвитку національного руху. Збирання культурної спадщини, кодифікації історичної пам'яті та піднесення престижу рідної мови стали необхідною передумовою до організації соціальної комунікації в межах етнічної групи. Це уможливило створення політичної організації та появу груп активістів, які формують громадянське суспільство.» [21]

Не можемо також не згадати про той факт, що Головна Руська Рада була однією із перших організацій, котра проголошувала про те що народ української Галичини та Наддніпрянщини - це один народ, що складає п'ятнадцять мільйонів осіб і котрий має спільне історичне минуле. [22]

Таким чином ми можемо дійти до висновку, що активізація політичного руху під приводом Головної Руської Ради значно поширювала ідеї національного відродження. Не менш важливим є той

факт, що ГРР заявляло про існування руського народу, що існував не тільки в межах Галичини, а також і на землях Лівобережжя, Правобережжя та Слобожанщини. Таким чином закріплювалася ідея об'єднання усіх українських земель, що беззаперечно ставало кульмінацією українського відродження у ХХ столітті.

Висновки до розділу

Національне відродження на території Західноукраїнських земель бере свої початки із кінця XVIII століття, внаслідок чого проходить шлях від запитів про культуру, мову та релігію до питань політичних і підняття повернення української автономії. Українське відродження в західних землях було здебільшого представлене греко-католицькими представництвами. Священики уніатської церкви брали на себе багато обов'язків, котрі фактично включали відбудову релігійного, культурного та наукового життя західноукраїнських земель. Проте все таки варто зазначити, що, напевно, свого найбільшого впливу греко-католицька церква набула саме на території української Галичини. Внаслідок цього окремі представники церкви отримували значний вплив на українське населення краю. Аналізуючи процес національного відродження на вищезазначених землях, можемо дійти до висновку, що процес відродження з огляду на всі особливості відбувався хвилеподібно, по причині того, що українське відродження зазнавало успіхів змінно з невдачами.

Не дивлячись на це, процес відродження української нації в період до другої половини XIX століття є надзвичайно важливим процесом, котрий однозначно мав колосальний вплив на створення модерної української держави. Діяльність греко-католицької церкви разом з новосформованою українською інтелігенцією досягала чисельних успіхів на землях підконтрольних Австрійській імперії, а подекуди ці успіхи навіть перевищували успіхи котрі відбувалися на територіях підконтрольних Російській імперії. Всі події та досягнення котрі відбулися в зазначений часовий період показували перспективність боротьби українства котре перебувало у неволі, розділене між двома

різними світами. Проте не дивлячись на той факт, що відродження було частково зупинене в середині XIX століття, воно досягло свого успіху вже на початку XX століття, що підкреслює наукову актуальність для продовження дослідження.

Висновок до роботи

У висновку до проведеного дослідження варто зазначити, що процес українського національного відродження є надзвичайно важливим етапом формування української політичної, соціальної та культурної нації. Внаслідок проведеної роботи можна дійти до висновку, що даний процес є багаторівневим, котрий охоплював безліч сфер життя українського населення впродовж кінця XVIII другої половини XIX століть. Варто зазначити, що процес національного відродження не був монолітним, проте розвивався паралельно як і на території західноукраїнських земель так і на землях підконтрольних російській імперії. Для кращого розуміння передумов та зародження національного відродження на українських землях, в першому розділі було детально розглянуто події, котрі передували зародженню ідей відродження на українських землях. Таким чином було розглянуто політичну ситуацію котра складалася на українських землях після національно-визвольної війни Богдана Хмельницького, котра сприяла поширенню впливу Російської імперії на українські землі Лівобережжя та Слобожанщини, що в подальшому призвело до різкого погіршення політичної ситуації на землях Гетьманщини. Також було розглянуто спроби періоду гетьманування Мазепи, та його політичні погляди і особливості правління, наслідком котрих стала чергова хвиля погіршення становища українських земель і відмови царського уряду від ідей автономності земель Гетьманщини. Внаслідок цих процесів відбулося значне поглиблення кризових явищ на території земель підконтрольних російській імперії.

Кінцевим етапом розгляду передумов став аналіз діяльності Кирила Розумовського та політики Катерини II, по відношенню до автономії українських земель, фіналом котрої стало руйнування Запорізької Січі, ліквідація Гетьманської посади, самовільне зречення Розумовським

власної булави, а також тотальне поглинання українських земель в сферу юрисдикції Російської імперії, внаслідок чого російське самодержавство планує стерти українську ідентичність та асимілювати українське населення серед росіян. Причиною вибору саме цих історичних етапів є необхідність вивсвітлення подій, котрі відбувалися напередодні активної фази українського національного відродження з метою максимально точного виокремлення основних причин українського відродження. В розділі першому було зосереджено увагу на аналізі причин, котрі передували зародженню національного руху виключно на території підконтрольній Російській імперії, з метою максимального висвітлення передумов, а також формування чинників та факторів котрі сприяли національно-культурному відродженню. Було виділено соціальні, економічні, та політичні передумови котрі в кінцевому випадку призвели до початку відновлення та продовження формування культурної автономії на території України.

В розділі другому було проаналізовано характер, поширення та соціальну базу українського-національного відродження на території підконтрольній Російській імперії. Були проаналізовані події, котрі супроводжували відродження українського відродження, котрі відбувалися в більшості своїй на території Слобожанської України, а також було розглянуто основний прояв українського національного-відродження на своєму початковому етапі, котрий розпочинався з активної діяльності таємних патріотично-національних просвітницьких гуртків, котрі підтримували ідеї відродження автономістських інтересів України в тому чи іншому вигляді. Також було розглянуто вплив на основні сфери життя українських земель, котрі на той час перебували у складі Російської імперії.

Було розглянуто та досліджено діяльність основних таємних товариств, котрі діяли в період до другої половини XIX століття. Таким чином було проаналізовано основну частину українського національного відродження, котру складала патріотично налаштовані таємні гуртки, котрі займалися просвітницькою та культурною діяльністю, внаслідок чого було підбито підсумок, котрий зазначав, що національне відродження перших років XIX століття мало здебільшого культурологічний характер, і не зосереджувалося на політичних досягненнях, проте варто зазначити, що деякі із гуртків, як розглянуте у другому розділі Кирило-Мефодіївське, товариство мало політичні амбіції, котрі були практично неможливо втілити в життя в умовах того часу. Можемо зазначити, що національний рух до середини XIX століття характеризувався певним зародженням політичного руху, проте своєї максимальної сили він набрав лише у XX столітті. В розділі третьому було розглянуто економічні, політичні та релігійні особливості розвитку національного відродження на Західноукраїнських землях, котрі в той час включали в себе території Галичини, Буковини та Закарпаття.

Внаслідок порівняльного аналізу характеру національного відродження на даних територіях можна дійти до висновку, що основну силу та ядро цього явища на території Західної України відігравало греко-католицька церква, та зокрема її духовна еліта, котра сформувала потужну основу, котра значно допомогла у поширенні ідей національного відродження на західноукраїнських територіях, внаслідок чого відбувся значний підйом у певних сферах життя представників українства на західних землях. Внаслідок порівняльного аналізу подій котрі відбувалися на українських територіях, котрі перебували у складі двох різних державних формувань можна дійти до висновку, що національний рух і відродження зароджувалося на українських територіях паралельно один одному, хоча беручи до уваги певні особливості котрі характеризували західноукраїнські землі, а також

землі, котрі перебували у складі Російської імперії сприяли розвитку тотально різного характеру національного відродження. Беззаперечним ми також можемо назвати вплив котрий національне відродження кінця XVIII другої половини XIX століття надало для формування історичних подій другої половини XIX та початку XX століття. Цим самим можна зазначити надзвичайну важливість подальшого дослідження подій національного відродження і його впливу на формування української сучасної держави та поширення історичного досвіду набутого внаслідок дослідження цього питання.

Список використаних джерел

- [1] – Володимир Антонович “Про козацькі часи на Україні”;
- [2] - Кравцев Б. Вивід прав України / Богдан Кравцев., 1964. – 250 с. – (Пролог);
- [3] – Микола Костомаров “Мазепа”;
- [4] - В. М. ГОРОБЕЦЬ (Київ), О. К. СТРУКЕВИЧ (Вінниця) Українсько-російські політичні відносини другої половини XVII—XVIII ст.: тенденції, характер, етапи;
- [5] (Грушевський М. Ілюстрована історія України. — К.: Наукова думка, 1992. — С. 363);
- [6] Електронне джерело МАНІФЕСТ «ПРО ЗНИЩЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧИ ТА ЗАРАХУВАННЯ ОНОЇ ДО НОВОРОСІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ» 1775 (leksika.com.ua);
- [7] Українсько-московські договори XVII-XVIIIст. – Яковлів;
- [8] Сарбей Віталій Українське національне відродження Т. 9;
- [9] Іван Лисяк-Рудницький Історичні Есе;
- [10] Павло Роберт Магочий УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ НОВА АНАЛІТИЧНА СТРУКТУРА;
- [11] Діяльність Попівської академії у контексті зародження народознавчої думки на Слобожанщині у кінці XVIII-поч.ХІХ ст. Сергій П’ятаченко;
- [12] К. А. ГУБАР, кандидат юридичних наук ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОГИЛЯНЦІВ НА ПРИКЛАДІ НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОГО ПАТРІОТИЧНОГО ГУРТКА;
- [13] Я. Р. ДАШКЕВИЧ (Львів) БЕРЛІН, КВІТЕНЬ 1791 р. Місія В. В. Капніста. Її передісторія та історія’

- [14] Крижановська О. Таємні організації: Масонський рух в українських землях;
- [15] Націєтворчий аспект діяльності Кирило-Мефодіївського товариства Ю. Фігурний;
- [16] ВПЛИВ ЄПИСКОПА А.БАЧИНСЬКОГО (1732-1809) НА ВІДРОДЖЕННЯ ОСВІТИ ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЮ Тимчик Марина Павлівна Староста Володимир Іванович м.Ужгород;
- [17] Татяна Панфілова Роль Греко-католицької церкви та її духовенства у формуванні й діяльності структур громадянського суспільства Галичини (XIX–XX ст.);
- [18] Іван-Павло Химка Греко-католицька церква і національне відродження в Галичині 1772 -1918;
- [19] М. Ріпецький газета Бексид 1931 р. “ Світлий спомин з історії нашого церковно-народнього відродження”;
- [20] Марунчак М. Маркіян Шашкевич на тлі доби Вінніпег, 1962;
- [21] Захаревич І. ОКРУЖНІ (ДЕКАНАЛЬНІ) ОСЕРЕДКИ ГОЛОВНОЇ РУСЬКОЇ РАДИ: ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКЕ ДУХОВЕНСТВО ТА СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ В ГАЛИЧИНІ (1848-1851 рр.);
- [22] Українське національне відродження кінця XVIII - початку XX ст. в європейському контексті: витоки, зміст, періодизація. Ігор Райківський;
- [23] Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба.